

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
BIZNESA, VADĪBAS UN EKONOMIKAS FAKULTĀTE
FINANŠU UN GRĀMATVEDĪBAS NODAĻA

**LATVIJAS EKONOMISKĀ IZAUGSME UN VALDĪBAS
PARĀDS**

Economic growth and government debt of Latvia

BAKALAURA DARBS

Ekonomikas bakalaura studiju programma

Finanses un kredīts apakšprogramma

Autors: **Roberts Kļaviņš**

Studenta apliecības Nr.: rk11114

Darba vadītājs: Dr.oec., asoc.prof. Sandra Jēkabsone

RĪGA 2018

ANOTĀCIJA

Bakalaura darba mērķis ir izanalizēt mūsdienu valsts parāda datus un ekonomiskās izaugsmes datus, kā arī izstrādāt ekonometriskās regresijas modeli, kas parāda kā valsts parāds un citi faktori ietekmē ekonomisko izaugsmi un izvirzīt priekšlikumus Latvijas valsts ekonomiskās izaugsmes palielināšanai. Balstoties uz ekonometrisko modeli tika secināts, ka Latvijas valdības parāda pieaugums negatīvi ietekmē jeb samazina ekonomisko izaugsmi. Darba pētījumā tika prognozētas nākotnes vērtības ekonomiskās izaugsmes ietekmējošajiem faktoriem un ar modeļa palīdzību tika aprēķināta prognoze reālajam IKP 2018. un 2019.gadam.

Atslēgvārdi: valdības parāds, ekonomiskā izaugsme, reālais IKP, budžeta deficīts, valdības aizņēmumi.

ABSTRACT

The Objective of bachelor thesis is, , analyze todays government debt and economic growth data and data of economic growht, develop economic regression model, that will show, how government debt and other factors affects economic growth, and to make proposals. Basing on econometric regression model, author conclusion was that, Latvia's government debt affects economic growth negatively(decrease economic growth). Research predicted future values for the factors that affect the economic growth. With the help of the economic regression model, author calculated the forecast for real GDP for 2018 and 2019.

Key words: government debt, economic growth, real GDP, budget deficit, government loans.

SATURS

APZĪMĒJUMU SARAKSTS	5
IEVADS	6
1.VALSTS PARĀDS UN EKONOMISKĀ IZAUGSME	8
1.1.Vispārējā valdības parāda būtība	8
1.2.Valsts parāda klasifikācija.....	20
1.3.Valsts parāda ietekme uz ekonomisko izaugsmi.....	25
2.LATVIJAS VALSTS PARĀDA APJOMA UN EKONOMISKO IZAUGSMI RAKSTUROJOŠO RĀDĪTĀJU ANALĪZE	32
2.1.Valsts parāds un tā analīze	32
2.2.Iekšzemes kopproduktu rādītāju analīze	37
2.3.IKP izaugsmes ietekmējošo faktoru analīze un prognoze.....	41
3.VALSTS PARĀDA UN TĀ IETEKME UZ EKONOMISKO IZAUGSMI MODELĒŠANA.....	48
3.1.Modeļa pamatojums	48
3.2.Latvijas valsts ekonomiskās izaugsmes prognozēšana un rezultātu novērtējums	52
SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI	55
IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI.....	57
PIELIKUMI	59
1.pielikums. Ekonomiskās izaugsmes lineārās regresijas modelis Nr. 1.	1
2.pielikums. Ekonomiskās izaugsmes lineārās regresijas modelis Nr. 2.	2
3.pielikums. Ekonomiskās izaugsmes lineārās regresijas modelis Nr. 3.	3
4.pielikums. Ekonomiskās izaugsmes lineārās regresijas modelis Nr. 4.	4
5.pielikums. Ekonometriskā regresijas modeļa izejas dati.....	5

APZĪMĒJUMU SARAKSTS

Bruto uzkrājumi (Gross Domestic Savings) – iekšzemes kopējie bruto uzkrājumi (nefinanšu korporāciju, finanšu korporāciju, valdības un mājsaimniecību).

VB- valsts budžets

Budžeta deficīts (BD) – budžeta fiskālais deficīts, budžeta finansiālā deficīta un tīro aizdevumu starpība.

Finansiālā bilance - valsts budžeta tekošo ieņēmumu un izdevumu starpība.

Reālais IKP – Reālais iekšzemes kopprodukts 2010.gada salīdzināmajās cenās.

Valdības parāds (VP) – Vispārējās valdības parāds (General Government Debt).

IEVADS

Ekonomikas teorijā var atrast daudz dažādus priekšstatus par valsts parādu un par to cik valsts parāda darbība ir ļoti sarežģīta un arī to, ka tā nav vienkārši novērtējama, tāpēc arī pastāv daudz dažādu viedokļu par valsts parādu. Autors savā darbā apkopos un analizēs vairākas no šīm teorijām.

Mūsdienās lielu lomu valsts pārvaldē spēlē tieši valsts parāds, tam ir liela nozīme jebkuras valsts makroekonomikas sistēmā. Tieši pēdējo gadu laikā Eiropā un arī visā pasaulē strauji pieaug valstu vispārējais valdības parāds. Šīs tendences sākums tika novērots pasaules finanšu krīzes laikā, kad sākās ekonomikas lejupslīde. Eiropas Savienības dalībvalstis kā Grieķija, Itālija, Īrija, Spānija un Portugāle saskārās ar valsts parāda strauju pieaugumu, kā arī tika pieļauts maksātnespējas risks. Šajā laikā krietni samazinājās arī valsts iedzīvotāju patēriņš, kas liedza valstu uzņēmumiem pilnvērtīgi funkcionēt, uzņēmumiem nācās arī atlaists lielu skaitu darbinieku. Līdz ar to valstij samazinājās nodokļu ieņēmumi, bet vajadzības palika tik pat lielas, kā pirms krīzes laikā, tāpēc budžetu nācās sabalansēt ar aizņēmumu palīdzību, kas sāka veidot valsts parādu, ar kuru vairums valstīm ir grūti tikt galā pat vēl šodien.

Mūsdienās daudzi cilvēki nepareizi lieto terminu “valsts parāds”, tāpēc darbā tiks precīzi definēts šis jēdziens un tiks parādīts no kādām sastāvdaļām sastāv valsts parāds.

Svarīgi ir saprast, kādi faktori un kā ietekmē ekonomisko izaugsmi un vai šo faktoru starpā ir iepriekš autoram minētais valdības parāds.

Bakalaura darba mērķis ir izanalizēt mūsdienu valsts parāda datus un ekonomiskās izaugsmes datus, kā arī izstrādāt ekonometriskās regresijas modeli, kas parāda kā valsts parāds un citi faktori ietekmē ekonomisko izaugsmi, kā arī izvirzīt priekšlikumus Latvijas valsts ekonomiskās izaugsmes palielināšanai.

Mērķa sasniegšanai veicamie uzdevumi:

1. speciālajā literatūrā izpētīt valsts parāda teorētiskos aspektus;
2. apkopot un izanalizēt rādītājus, kas saistīti ar valsts parādu;
3. secināt pie kā noved budžeta deficīts un valsts parāds;
4. izpētīt dažādu faktoru ietekmi uz ekonomisko izaugsmi;
5. izstrādāt modeli, kas kā valsts parāds un citi faktori ietekmē ekonomisko izaugsmi;
6. izstrādāt secinājumus par to kas visvairāk ietekmē ekonomisko izaugsmi.

Bakalaura darbs sastāv no anotācijas, ievada, trīs nodaļām ar vairākām apakšnodaļām, kā arī no secinājumiem un priekšlikumiem, darba beigās varēs aplūkot izmantotās literatūras avotu sarakstu un darba pielikumus.

Darba pirmajā nodaļā ir apskatīti VP teorētiskie pamati, jo lai analizētu ekonomisko izaugsmi, ir jāizprot valsts parāda ietekme uz ekonomisko izaugsmi. Darba pirmā nodaļa sastāv no trīs apakšnodaļām.

Otrajā nodaļā tiks analizēti Latvijas valsts parāds un tā apjoms un faktori, kas ietekmē ekonomisko izaugsmi. Otrā nodaļa ir nepieciešama ekonometriskā modeļa veidošanai, lai varētu veidot modeli, vispirms jāsaprot, kas ietekmē ekonomisko izaugsmi visvairāk. Otrā nodaļa ļauj izvēlēties mainīgos faktoros modeļa veidošanā. Otrā nodaļa sastāv no 3 apakšnodaļām.

Trešajā nodaļā ir apskatāms izveidotais ekonomiskās izaugsmes regresijas modelis un apskatāma šī modeļa analīze un arī pamatojums. Modelis ir svarīga sastāvdaļa Latvijas valsts ekonomikas prognozēšanā. Trešā nodaļa sastāv no 2 apakšnodaļām.

Darbā tiks izmantotas vairākas pētniecības metodes – literatūras aprakstošā analīze, datu statistiskā un ekonomiskā analīze, grafiskā analīze, kā arī regresijas modeļa novērtējums.

Ekonometriskās regresijas analīzē un datu analīzē pētījuma periods ir no 2000. līdz 2017.gadam, jo daudziem regresijas modeļa faktoriem nav pieejami vecāki dati.

Bakalaura darbā autors galvenokārt izmantoja Latvijas un ārzemju zinātniskos rakstus par valdības parādu un ekonomisko izaugsmi, kas pieejami dažādās datubāzēs. Statistikas dati tika iegūti no Eurostat un CSP datubāzēm un no Fiskālās disciplīnas padomes mājaslapas.

1.VALSTS PARĀDS UN EKONOMISKĀ IZAUGSME

1.1.Vispārējā valdības parāda būtība

Lai varētu iedziļināties valsts parādā vispirms jāsaprot tas, no kā valsts parāds veidojas. Valsts parāds parasti rodas budžeta deficīta gadījumā. Budžeta deficīts ir negatīva budžeta finansiālā bilance. Budžeta deficīts rodas gadījumos, ja valsts izdevumi pieaug straujāk nekā ieņēmumi noteiktā laika periodā. Ja valsts izdevumi ir mazāki nekā ieņēmumi, tad veidojas budžeta pārpalikums. Jā budžeta izdevumi ir lielāki par tā ieņēmumiem, rodas budžeta deficīts. Ideālajā stāvoklī, jebkura budžeta sistēmas līmeņa valstī, budžetam ir jābūt sabalansētam, bet tas tā nav vienmēr un ir arī teorijas, kas tam nepiekrīt.

Bet dēļ daudziem ekonomiku ietekmējošiem faktoriem (politiskiem, ekonomiskiem vai dabas katastrofām) var rasties situācija, ka budžeta (nodokļu un nenodokļu) ieņēmumi nevar segt visus valsts budžeta izdevumus. Sabalansēts budžets var būt arī ar lielu budžeta deficītu, jo plānojot budžetu skatās ne tikai uz valsts nodokļu ieņēmumiem, bet arī uz citiem avotiem, piemēram aizņēmumiem. Ar to var saprast, ka valsts budžets ar deficītu nenozīmē to, ka valsts budžets ir nesabalansēts. Nesabalansēts budžets faktiski nevar saukties par budžetu, jo to pēc definīcijas nevar īstenot.[37]

Budžets ar pārpalikumu – pozitīva budžeta finansiālā bilance. Rodas ja ieņēmumi ir lielāki nekā izdevumu. Budžets ar pārpalikumu, tāpat kā budžets ar deficītu, var novest pie negatīvām sekām. Veidojot budžetu ar pārpalikumu valsts visticamāk saskarsies ar tādām problēmām kā budžeta līdzekļu patērēšanas efektivitātes samazināšana, ka arī ekonomiskās slodzes paaugstināšanu. Bet ekonomikas pārkaršanas laikā (ekonomiskā cikla augšējā daļā) budžets ar pārpalikumu var būt veselīgs ekonomikai. Pārpalikumu var veidot, lai sagatavotos krīzes laikiem un ietaupītu papildus līdzekļus, lai nepieciešamības gadījumā tos varētu izmantot.

Ir svarīgi izprast atšķirību valsts parāda un budžeta deficīta starpā. Šie jēdzieni tiek pretstatīti viens otram no tā viedokļa, ka budžeta deficīts ir plūsmas rādītājs (flow variable), bet valsts parāds ir uzkrājuma rādītājs (stock variable),[4] t.i., ka valsts parāda rādītājs atspoguļo uzkrāto budžeta deficītu – gads ar budžeta deficītu palielina parādu un pretēji, gads ar budžeta pārpalikumu valsts parādu samazina. Lai atmaksātu valsts parādu, t.i., lai dzēstu valsts obligācijas bez papildu obligāciju emitēšanas, ir nepieciešams, lai vairākus gadus valsts budžets funkcionētu ar pārpalikumu.[15, 462]

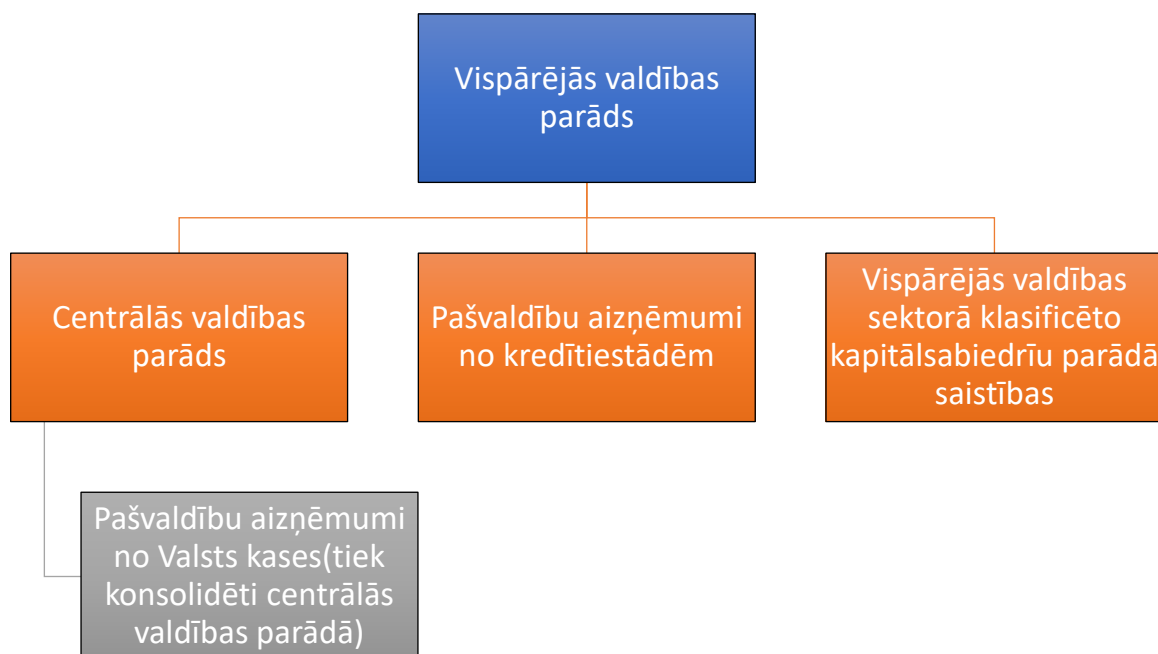
Budžeta deficīts ir negatīva budžeta finansiālā bilance. Ja gadījums ir apgriezts un valsts izdevumi ir mazāki nekā ieņēmumi, tad veidojas budžeta pārpalikums. Literatūras avotos informācija par to kādam jābūt budžetam ir dažāda, citi uzskata, ka, ja budžetam nav deficīta, tad nevar notikt nekāda ekonomiskā izaugsme, citos avotos min, ka ideālajā stāvoklī budžetam jābūt sabalansētam. Autoraprāt, budžetam būtu jāvadās pēc ekonomiskās situācijas valstī un pasaulē, ja, ir aizdomas, par ekonomisko krīzi, tad budžetam vajadzētu būt ar pārpalikumu, lai varētu iekrāt līdzekļus krīzes laikam.

Definējot valsts parāda jēdzienu, ir būtiski atbildēt uz trim jautājumiem:

1. Vai runa ir par bruto vai neto valsts parādu?
2. Vai runa ir tikai par valdības parādu, vispārēju valdības sektoru vai publisko sektoru kopumā, ieskaitot valsts korporācijas?
3. Vai ir jāizšķir ārējo un iekšējo parādu?

Kad ekonomikā tiek runāts par parādu, tad visbiežāk tas ir bruto valsts parāds – visas valdības finanšu saistības, kas atspoguļo saikni bruto parāda maksājumu līmeņa starpā.[12, 52] Savukārt, neto parāds ir bruto finanšu saistības, no kurām atskaitīti finanšu aktīvi. Šis rādītājs atspoguļo pagātnes budžeta deficīta uzkrājumu, kas parāda valdības neto aizņēmumu katrā no periodiem.

Lai varētu salīdzināt valsts parādus Eiropas līmenī, statistikas vajadzībām izmanto vienotu ESA95 metodoloģiju un lieto vispārējās valdības parāda (angļu valodā – *General Government Debt*) definīciju. Šī definīcijas nosaka, ka vispārējais valdības parāds sastāv no trīs daļām – pašvaldību parāda, centrālās valdības parāda un vispārējās valdības sektora klasificēto uzņēmumu parādsaistībām.[1]

1.1.attēls. Valsts parāda struktūra[32]

Kā redzams 1.1.attēlā, tad darba autors ir grafiski ir izskaidrojis vispārējais valdības parādu, ar informāciju no Valsts kases mājaslapas[32].Šāda veida grafiskais attēls ļauj pareizi definēt vispārējo valdības parādu. Kā jau iepriekš tika minēts, tad vispārējam valdības parādam ir trīs galvenās sastāvdaļas –

- Centrālās valdības parāds, kas sevī arī iekļauj pašvaldību aizņēmumus no Valsts kases;
- Pašvaldību aizņēmumi no kredītiestādēm;
- Vispārējās valdības sektorā klasificēto kapitālsabiedrību parāda saistības.

Centrālās valdības parāds veido lielāko daļu no vispārējās valdības parāda apjoma, un Latvijā to pārvalda Valsts kase. Tāpēc bieži lietotais termins „valsts parāds” ir attiecināms uz centrālās valdības parādu, autors šī darba ietvaros terminu “valsts parāds” attiecinās uz vispārējās valdības parādu.

Pašvaldības parāds sastāv no pašvaldību uzņemtām bet neatmaksātām parāda saistībām. Pašvaldības var aizņemties no valsts caur valsts kasi vai, ja komercbankas piedāvā labvēlīgākus aizņēmuma nosacījumus, ar finanšu ministra atļauju no komercbankām. Pašvaldību parādsaistības pret valsti (centrālo valdību) tiek konsolidētas vispārējās valdības sektora ietvaros, izslēdzot tās no vispārējās valdības parāda kopējā apjoma.

Vispārējais valdības parāds veidojas budžeta deficīta gadījumā, un budžeta deficīts veidojas gadījumos, kad valsts izdevumi pieaug straujāk nekā ieņēmumi noteiktā laika periodā. Lielākā daļa valstu dzīvo uz parāda jeb tērē vairāk naudas līdzekļu, nekā viņiem tie ir pieejami.

Valsts parāds veidojas tādos gadījumos, ja valdība nevar apmierināt visas vajadzības no valsts kopbudžeta ieņēmumiem, cenšas sabalansēt maksājumu bilanci, rast līdzekļus ekonomikas strukturālajām pārmaiņām.[10, 400]

Valsts aizņemšanās iemesli finansēšanas nepieciešamības segšanai	Valsts parāda atmakas veidi
	
☐ valsts budžeta deficīts	☐ pārfinansējot atmaksājamās saistības ar jauniem aizņēmumiem
☐ valsts parāda atmaksa	☐ novirzot parāda atmaksai valsts budžeta pārpalikumu
☐ valsts budžeta finansējamie tīrie aizdevumi	☐ novirzot valsts parāda atmaksai ieņēmumus no valsts aktīvu pārdošanas

1.2.attēls.Valsts parāda veidošanās un atmaksas veidi[32]

1.2.attēlā attēlots kādi ir valsts parāda veidošanās iemesli, Valsts kases[32] skaidrojums par to kā veidojas valsts parāds nedaudz atšķiras no autores Bikses skaidrojuma[10, 400]. Valsts kase skaidro, ka valsts parāds veidojas no līdzekļiem, kur valstij jāaizņemas valsts budžeta deficīta segšanai, valsts parāda atmaksai un valsts budžeta finansējamajiem tīrajiem aizdevumiem. Pēc Valsts kases skaidrojuma, valsts aizņemas naudu, lai atmaksātu citus parādus, kas, pēc autora domām ir ļoti dīvaini, jo tā sanāk lieka līdzekļu izšķērdēšana.

Šajā pašā attēlā ir arī parādīts tas, kā valsts parādu var atmaksāt. Ir 3 galvenie veidi kā parādu atmaksāt – pārfinansējot atmaksājamās saistības jauniem uzņēmumiem, tas ir saprotams tā, ka valsts norīko kādu valsts uzņēmumu atmaksāt parāda saistības pašu izdomātā ceļā to saskaņojot ar valdību. Otrs veids kā atmaksāt parādu ir novirzīt valsts budžeta pārpalikumu, ja tāds ir. Trešais veids kā atmaksāt parādu ir pārdodot valsts aktīvus, kas, autoraprāt, ir ļoti laikietilpīgs process un šāda aktīvu pārdošana parasti prasa papildus līdzekļus.

Valsts parāds visbiežāk pieaug dažādu satricinājumu rezultātā, kas var izpausties finanšu un politisko krīžu un dabas katastrofu veidā. Viens no galvenajiem parāda pieauguma iemesliem ir makroekonomiskā nesabalansētība.

Nesabalansēts valsts budžets un maksājumu bilance ir galvenie iemesli, kādēļ valdības ir spiesta aizņemties līdzekļus. Ja budžeta deficīts ir ilgstošs, tas norāda uz to, ka tiek realizēta neapdomīga politika, vai arī to ka ekonomikā ir nopietnas strukturālās problēmas. Savukārt, ja

maksājumu bilance ir nesabalansēta, tad iemesli tam var būt tādi, ka eksporta produkcija ir vāja konkurētspēja starptautiskajā tirgū, kā arī tai ir iespējama zema pievienotā vērtība. Iespējams, ka vainojama arī valsts nespēja piesaistīt ārvalstu ilgtermiņa kapitālu tās ekonomiskās un politiskās nestabilitātes dēļ.

Vēl viens no iemesliem ir valūtas kursa režīms. Piemēram, ja valsts nacionālā valūta ir piesaistīta kādai citai valūtai, tad, lai noturētu stabilu valūtas kursu, centrālajai bankai jānodrošina pietiekams daudzums ārvalstu valūtas, lai varētu nosegt visu apgrozībā esošo naudas daudzumu. Ja dažādu iemeslu dēļ to nav iespējams izdarīt, vai arī nacionālā valūta nav uzticama, iedzīvotāji var sākt apmainīt nacionālo valūtu pret ārvalstu valūtu un tāpēc var iestāties valūtas krīze, kuras gadījumā valdība ir spiesta aizņemt nepieciešamo ārvalstu valūtas daudzumu nacionālā valūtas kursa stabilizēšanai.

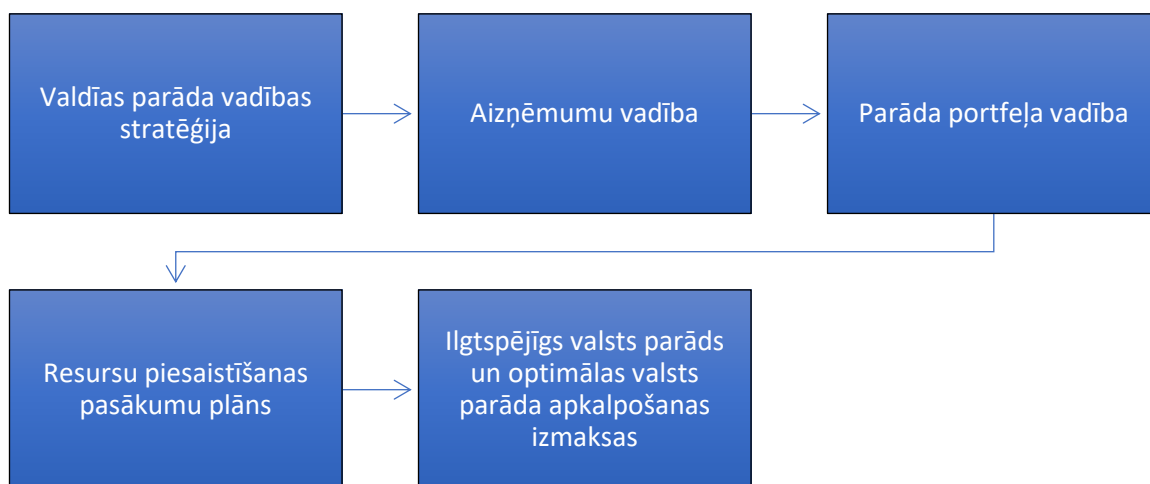
Kā trešo aizņemšanās iemeslu var minēt banku sistēmas nestabilitāti, kas var izraisīt pēkšņu klientu noguldījumu aizplūdi. Vienas lielas bankas sabrukums var apdraudēt visas banku sistēmas stabilitāti, kas tālāk var pārvērsties par finanšu krīzi, ar ko valdībai var nākties cīnīties ar papildu finanšu resursu ieguldīšanu banku sektorā. Parasti šāda apjoma brīvo līdzekļu valstij nav, tāpēc tā ir spiesta tos aizņemt. Tipisks piemērs šim gadījumam bija 2008.gada finanšu krīze.

Kā ceturto aizņemšanās iemeslu var minēt kapitāla aizplūdi no valsts, līdzīgi kā banku sistēmas gadījumā. Piemēram, ja valsts ekonomikas izaugsme ir pārāk atkarīga no ārvalstu kapitāla, investoru uzticības un vēlmes ieguldīt šajā valstī, tad pie mazākā nestabilitātes gadījuma investoriem par pazust vēlme ieguldīt valstī līdzekļus, kas novedīs pie kapitāla aizplūdes un izraisīs aktīvu cenu sabrukumu. Rezultātā ekonomika var nonākt recesijā un lai izkļūtu no tās būs nepieciešams aizņēmums. Parasti šāda situācija ir raksturīga mazām, atvērtām attīstības valstu ekonomikām, kas viegli pakļaujas investoru ietekmei. Šāda valstis bieži pievērš investoru uzmanību, jo ir labs peļņas ieguves avots straujās izaugsmes un aktīvu cenu kāpuma dēļ, bet parasti kapitāls nav piesaistīts ilgtermiņā, tādejādi, iestājoties krīzei, tas ir viegli pārvietojams no nedrošiem tirgiem uz stabilākiem.

Valsts finansiālo nestabilitāti vēl vairāk var pasliktināt korupcija, neefektīva valsts pārvalde, nelietderīgi valsts izdevumi un „uzpūsts” birokrātijas aparāts, kas paņem lielu daļu valsts ieņēmumu, kuri tiek izlietoti neefektīvi, bremzējot valsts attīstību. Valstij hroniski var trūkt līdzekļu valsts funkciju izpildei, kvalitatīvu pakalpojumu sniegšanai un esošo parādu segšanai, kā dēļ tai ik gadu var nākties palielināt parādu apjomu.

Saistībā ar valsts parādu izšķir divus virzienus – valsts parāda vadību un valsts parāda politiku. Valsts parāda politika ir budžetu, finanšu, uzskaites un citu procedūru mijiedarbība, kas saistīta ar valsts parāda lieluma veidošanu un fiskālās politikas stabilitātes nodrošināšanu.

Valsts parāda politika nosaka to, cik liels parāds var būt jeb regulē valsts parāda apjomu, kādu valsts var aizņemties. Valsts parāda vadība regulē esošo parādu, kas saistīta ar valsts vērtspapīru veidu, termiņu u.c. faktoru izvietojanas vietu vai aizdevumu līgumu termiņu, valūtu, u.c., faktoru noteikšanu, lai minimizētu riskus, kas var rasties parāda atmaksas laikā. Valsts parāda vadībai arī jānodrošina optimālas valsts parāda izmaksas, tās noteikti nedrīkst būt pārāk augstas, jo tas var nozīmēt to, ka pats parāds ir neefektīvi izvēlēts un tam tiek tērēti pārāk lieli līdzekļi.

1.3.attēls. Valsts parāda vadība[32]

Latvijas valdībai, lai veiksmīgi atmaksātu parādu un aizņemtos jaunus līdzekļus ir izstrādāta speciāla valsts parāda vadības stratēģija, kas sastāv no vairākiem posmiem, kas attēloti 1.3.attēlā. Valsts parāda vadībā ir svarīgi aizņemties tādu finansējumu, kas būtu saistīts ar zemām izmaksām un arī ar zemu risku un ļoti nopietni ir jānovēro viss portfelis kopumā un jāanalizē kādi ir jau esošie aizņēmumu veidi un kādi aizņēmumi varētu sekot nākotnē.

Valsts parāds rada problēmas sakarā ar parādu saistību kārtošanu, tas ir tāpēc, ka jāveic pakāpeniska parāda summas atmaksa noteiktajā termiņā un vienlaikus arī procentu maksājumi. Vairāki datu avoti liecina, ka šiem apkalpošanas izdevumiem ir tendence pieaugt, jo IKP pieaug un palielinās arī parāda summa.

Valsts parāda pārvaldīšana ir ļoti sarežģīts process, kurā tiek izstrādāta un izpildīta stratēģija valsts parāda pārvaldīšanai, lai iegūtu nepieciešamo finansējuma apjomu, izpildītu izmaksu/riska mērķus un panāktu jebkādos citus valsts pārvaldīšanas mērķus, ko iespējams ir uzstādījusi valdība. Valsts parāda pārvaldīšanai ir izstrādā vienoti labās prakses standarti:

1. Nepieciešams apzināties skaidrus parāda pārvaldīšanas mērķus;
2. Risku un izmaksu apsvērumu izvērtēšana;

3. Parāda un monetārās pārvaldīšanas mērķu un atbildības atdalīšana un koordinācija;
4. Parāda pieauguma ierobežojums;
5. Nepieciešamība piesardzīgi pārvaldīt parāda sloga refinansēšanu, tirgus riskus un procentu izmaksas;
6. Nepieciešamība attīstīt drošas institucionālās sistēmas un politiku operāciju risku mazināšanai;
7. Nepieciešamība piesardzīgi identificēt un pārvaldīt riskus, kas ir saistīti ar iespējamām saistībām. [16, 1]

Valsts parāda pārvaldīšanas galvenais uzdevums ir minimizēt iespējamo izmaksu pieaugumu. Lai veiksmīgi pārvaldītu valsts parādu, vispirms ir jāizvērtē riski, kuriem ir pakļauts parāda portfelis. Parasti izmanto “riskā vērtības metodi” (Value-at-Risk, VaR). VaR metode parāda iespējamus zaudējumus portfelī pie noteiktas varbūtības. Savukārt, “riskā izmaksu metode”(Cost-at-Risk) izvērtē maksimālo pieaugumu parāda apkalpošanas izmaksās, ja mainās tirgus faktori pie noteiktas varbūtības. VaR metode parāda maksimāli iespējamus zaudējumus aktīvu portfeļiem pie noteikta varbūtības līmeņa, tomēr šī metode nesniedz izpratni par zaudējumu apjomu aiz VaR līmeņa. Lai noteiktu zaudējumus aiz VaR līmeņa, tiek izmantots stresa tests, kas fokusējas tikai uz lieliem zaudējumiem aiz VaR līmeņa.

Pie valsts kredīta vadības parasti arī piemin valsts kredītreitingu. Valsts **kredītreitings** ir kredīspējas novērtējums, kas atspoguļo valsts kredītrisku jeb to cik liels ir risks, ka valdība nespēs laicīgi segt savas saistības. Jo lielāks risks, jo lielāka aizņēmuma cena, tādēļ kredītriska pieaugumu kompensē ar lielāku aizdevumu atdevi.

Latvijas valsts kredītrisku parasti vērtē 4 kredītreitingu aģentūras – Standart & Poor’s, Moody’s, R&I un Fitch. Kredītreitingam ir vairāki novērtējumi pats sliktākais ir “D” un pats labākais ir “AAA”. Šīs 4 kredītreitingu aģentūras katru gadu pārskata valsts kredītreitingus un arī tā nākotnes novērtējumu, kā arī piešķir reitingu valsts emitētam vērtspapīram.[33]

1.1.tabula

Latvijas valsts kredītreitings 2017.gadam[33]

Kredītreitinga aģentūra	Reitings	Nākotnes novērtējums
Moody’s	A3	Stabils
S&P Global	A-	Pozitīvs
Fitch	A-	Stabils
R&I	A-	Stabils

Kā redzams 1.1.tab., tad Latvijas valsts kredītreitings atrodas A sektorā, kas nozīmē, ka reitings ir stabils. Tāpat attēlā arī var redzēt nākotnes novērtējumu no 4 kredītreitinga aģentūrām, kas to ir novērtējuši ar vārdiem – stabils un pozitīvs. Kredītreitinga paziņojumus pat valsts kredītreitingu ietekmē četru veidu faktori, kas ir nozīmīgi šo aģentūru sniegtajos pārskatos:

- Ekonomikas rādītāji, ja valsts ir spēcīga un ar augošu ekonomiku, tad tas nodrošina stabilu ieņēmumu bāzi parāda apkalpošanai, kas samazina emitētā vērtspapīra kredītrisku;
- Valsts parāds, tā vēsture un esošā parāda slogs. Ja valstij ir liels parāda slogs un apkalpošanas izmaksas, tad tas izraisa šaubas par emitētā vērtspapīra kredīspēju.
- Valdības profesionalitāte, kapacitāte, kā arī budžeta procesa un valdības finanšu atskaišu kvalitāte;
- Finanšu analīze, kurā ietilpst fondu bilances, ieņēmumu un izdevumu tendences, ieņēmumu bāzes un finanšu plāna atbilstības novērtēšana utt.[16, 686]

Ja valstī ir augsta inflācija un tās parāds ir ārvalstu valūtā, tad var rasties problēmas parāda atmaksāšanā, jo nacionālās valūtas vērtība attiecībā pret šo ārvalstu valūtu samazinās, līdz ar to parāda slogs pieaug. Savukārt ja parāds ir nacionālajā valūtā, tad inflācijas rezultātā parāda slogs mazinās, jo inflācijas pieaugums samazina investētā kapitāla lielumu. Lai pasargātu investorus no inflācijas riska, valsts parāda vērtspapīri tiek indeksēti atbilstoši inflācijas pieauguma tempam.

Parāds ir naudas summa vai citas vērtības, ko kāds ir aizņēmis. Aizņemoties finanšu līdzekļus vai citas vērtības, ir jāreķinās, ka parāds vienmēr uzliek saistības, jo tas ir aizdevējam jāatmaksā. Līdzīgi ir ar valsts parādu – valsts aizņemas no aizdevējiem un uzņemas saistības parādu noteiktā laikā atdot. Valstis parasti neaizņemas tāpat vien – tas tiek darīts, ja valsts budžetā rodas deficīts un tas ir jāsedz. Valsts parāds veidojas aizņemoties, lai finansētu budžeta deficītu.[38]

Atkarībā no valsts parāda pieauguma tempa un izmantošanas mērķiem ir iespējama gan pozitīva, gan negatīva ietekme uz valsts ekonomiku. Šajā sakarā ir nepieciešams komplekss pētījums par parādu saistību izveidošanas un apkalpošanas mijiedarbību. Valsts parāda apkalpošana ir valsts pasākumu komplekss, kurā ietilpst: pirmkārt, saistību dzēšana, otrkārt, procentu summu nomaksāšana, treškārt, papildu izdevumi, kas saistīti ar valdības vērtspapīru emisijas politikas izstrādāšanu, vērtspapīru pirmās izvietošanas (izsoles) nodrošināšanu, lēmumu pieņemšanu par starptautisku līgumu parakstīšanu, esošo aizņēmumu nosacījumu mainīšanu, uzskaites par valsts parādu nodrošināšanu, kreditoriem un sabiedrībai nepieciešamās atskaites veidošanu u. c.[23]

Līdz ar valsts aizņēmumu efektīvu izmantošanu svarīgs jautājums ir, vai valsts būs spējīga pildīt savas saistības pret kreditoriem. Tas savukārt ir atkarīgs no vairākiem faktoriem, no kuriem galvenie ir šādi :

- Nacionālās ekonomikas izaugsmes iespējas;
- Ieguldījumi investīcijās un to efektīva izmantošana;
- Ārēja parāda pieauguma un eksporta apjoma attiecības. *Ja ieņēmumi no eksporta aug straujāk nekā ārējā parāda apkalpošanas maksājumi, tad valsts ir spējīga pildīt savas saistības attiecībā pret ārvalstu aizdevējiem. Taču, ja ārējā parāda apkalpošanas maksājumi ir lielāki nekā ieņēmumi ārvalstu valūtā, valstij rodas maksājumu bilances problēmas.*
- Jaunu kredītīgumu parakstīšana par lielām naudas summām, *par ja tie ir salīdzinoši lēti un izdevīgi, jāievēro valsts kopējā ārvalstu kredīta apjoma griesti.*

Lai raksturotu ārējā parāda līmeni visbiežāk izmanto:

- Ārējā parāda attiecību pret IKP;
- Ārējā parāda summu uz vienas valsts iedzīvotāju;
- Ārējā parāda apkalpošanas maksājumu attiecību pret eksporta apjomu;
- Ārēja parāda apkalpošanas maksājumu attiecību pret valsts kopbudžetu.

Ārējā parāda dati atspoguļo saistības starp Latvijas rezidenti un pārējo valstu rezidenti. Ārējais parāds ir ļoti riskants parāda veids, jo to var skart dažādas valūtu pārmaiņas un citu valstu ekonomiskie stāvokļi. Vairāk par valsts ārējo parādu darba autors skaidro 1.2.apakšnodaļā.

Finansēšanas scenāriji

1.4.attēls. Aizņemšanās plānošana[1]

Lai veiksmīgi parādu varētu atmaksāt, vispirms ir jāsaprot no kā un cik daudz aizņemties, tāpēc ir svarīgs aizņemšanās plānošanas posms. Kā redzams 1.4.attēlā, tad ir vairāki posmi, kam tiek iziets cauri pirms naudas aizņemšanās. Kā pirmais tiek minēts finansēšanas nepieciešamība un kāds ir šī finansējuma vajadzīgais apjoms. Šajā gadījumā ir svarīgi saprast, cik daudz līdzekļi būs nepieciešami kādam projektam vai kam citam. Kad pirmais posms ir garām, tad nākamais posms ir saprast to, kuros finanšu tirgos labāk aizņemties, tāpēc ir svarīgi novērtēt dažādas iespējas vairākos finanšu tirgos. Bieži ir tā, ka vieglāk ir aizņemties no starptautiskām finanšu institūcijām, nekā no finanšu tirgiem, jo finanšu institūciju piedāvājums ir daudz izdevīgāks. Ejot cauri šiem posmiem arī ir svarīgi dažādi citi faktori, kas var ietekmēt aizņemšanos. Tās var būt gaidāmas krīzes, vai kādi citi paredzami notikumi.

Pirms naudas aizņemšanās tiek izstrādāti arī dažādi scenāriji par to kā varētu finansēt vajadzīgos izdevumus un arī scenārijus priekš aizņemšanās. Tiek plānots veids kā ar iespējami zemākām izmaksām iespējams nodrošināt finansējumu. To nosaka izvērtējot aizņemšanās iespēju uzturēšanu un to dažādošanu. Tiek skatīts variants, kurā būtu līdzsvars starp izmaksām un iespējamajiem riskiem. Nepieciešams ierobežot iespējamus finanšu riskus, kas varētu veidoties, veicot aizņēmumus – procentu likmju risks, valūtas risks un pārfinansēšanas risks.

Kā jau darba autors iepriekš minēja, tad pastāv dažādas iespējas aizņemties. Valsts Kases mājaslapā norādītajā informācijā ir aprakstītas šādi aizņemšanās veidi –

- **Iekšējais finanšu tirgus:**

- Vidēja un ilgtermiņa obligācijas ir vērtspapīri ar sākotnējo dzēšanas termiņu, kas ir garāks par vienu gadu, bet nepārsniedz piecu gadu robežu.
- Īstermiņa parādzīmes – vērtspapīri ar dzēšanas termiņu līdz vienam gadam(ieskaitot).
- Krājobligācijas – šis ir salīdzinoši jauns vērtspapīra veids. Ar šāda veida obligāciju iedzīvotājs aizdod naudu valstij – iegulda savus brīvos līdzekļus finanšu resursu likvīdos un pasaulē vienā no visdrošākajiem finanšu instrumentiem – valsts vērtspapīros un pretī saņem iespēju uzkrāt un saņemt procentu ienākumus. Pēc savas būtības krājobligācija ir līdzīga banku depozītiem un savā ziņā tiek uzskatīta par noguldījumu Valsts kasē. Šāda veida finanšu instruments kalpo iedzīvotājiem kā laba investīciju alternatīva, jo šāda veida instruments ir ļoti drošs un palīdz piesardzīgi rīkoties svārstīgos finanšu tirgus apstākļos.
- Aizņēmumi no bankām(parasti īstermiņa).
- **Starptautiskie finanšu tirgi:**
 - Aizņēmumi no bankām – līdzīgi kā iekšējā tirgū, tie parasti ir īstermiņa aizņēmumi, tikai summa parasti ir ļoti maza.
 - Vidēja un ilgtermiņa obligācijas;
- **Krīzes aizņēmumi:**
 - Starptautiskais valūtas fonds ir organizācija, kuras galvenais mērķis ir nodrošināt stabilitāti starptautiskajai monetārajai sistēmai – valūtas kursu maiņa un starptautiskie maksājumi, kas ļauj valstīm un to iedzīvotājiem savstarpēji pārskaitīt līdzekļus[36]
 - Eiropas Stabilitātes mehānisms. Šī mehānisma mērķis ir mobilizēt finansēšanu un sniegt stabilitātes atbalstu, ievērojot stingrus nosacījumus atbilstīgi izvēlētajam finansiālās palīdzības instrumentam, to ESM dalībnieču labā, kas piedzīvo smagas finanšu problēmas vai kam tādas draud, lai nepieciešamības gadījumā aizsargātu visas eirozonas un tās dalībvalstu finansiālo stabilitāti. Gadījumā, ja Eiropas Stabilitātes mehānismam nepietiek finansiālo līdzekļu, tad tai ir tiesības iegūt līdzekļus izlaižot finanšu instrumentus vai arī noslēgt līgumus vai vienošanās ar citām šī mehānisma dalībvalstīm, finanšu iestādēm vai arī citām trešajām personām.
- **Starptautiskās finanšu institūcijas:**

- Pasaules Banka - pasaulē lielākais institucionālais investors, kura primārie mērķi ir nabadzības apkarošana, jaunattīstības un attīstības valstu ekonomiskās izaugsmes stimulēšana.[29] Pasaules Banka ir pasaulē lielākais investors un tās loma ir samazināt nabadzību aizdodot naudu nabadzīgākajām dalībvalstīm, lai uzlabotu dzīves apstākļus. Aizdevumus parasti izsniedz ar nedaudz zemākām procentu likmēm, nekā piedāvā komercbankas. Valstīm tiek noteikts arī ilgāks atmaksas periods un iespēja sākt atmaksāt pēc vairākiem gadiem. Naudas aizņemšanās ir gana sarežģīts process, jo valstij, kura vēlas aizņemties papildus līdzekļus, vispirms ir jāizveido attīstības plāns, kuru jāiesniedz Pasaules Bankai, tās pārstāvji šo plānu rūpīgi izvērtē, un secini kādi būs ieguvumi un kādi ir trūkumi šim projektam un tad lemj par to vai piešķirt līdzekļus.[35]
- Ziemeļu Investīciju banka – šī banka ir izveidota ar mērķi veicināt un attīstīt sadarbību starp ziemeļvalstīm, nodrošinot tādu projektu finansēšanu, kas atbilst kopējām šīm valstu interesēm.[30] Ziemeļu Investīciju bankas īpašnieki ir 8 ziemeļvalstis – Dānija, Somija, Islande, Norvēģija, Zviedrija, Igaunija, Latvija un Lietuva. Šīs banka caur Baltijas Investīciju programmu un arī caur citiem projektiem ir piekritusi sekmēt Latvijas ekonomikas attīstību un pāreju uz tirgus ekonomiku, atbalstot dažādus ekonomiski perspektīvos rūpniecības un citus komerciālus investīciju projektus starp Latvijas un Ziemeļu valstu investoriem.
- Eiropas Investīciju banka – šo banku kopumā veido 28 Eiropas Savienības dalībvalstis. Tā vienlaikus ir gan banka, gan arī ES institūcija, kas atbalsta projektus, veicina izaugsmi, nodarbinātību, vides ilgtspēju Eiropā un arī ārpus tās.[26]
- Eiropas Padomes Attīstības banka ir pirmā starptautisko finanšu institūcija Eiropā. Šī banka specializējas sociālo programmu kreditēšanā tās dalībvalstīs. Trīs galvenie Eiropas Padomes Attīstības bankas virzieni ir :
 - Sociālās integrācijas stiprināšana,
 - Vides vadība,
 - Cilvēku kapitāla attīstība.[28]

Kā redzams sarakstā, tad tiešām pastāv daudz un dažādu veidu kur un no kā aizņemties naudu. Vislielākās iespējas ir aizņemties iekšējā finanšu tirgū un no starptautiskām finanšu institūcijām, bet tālāk darbā autors min, ka labāk aizņemties ir valsts iekšienē, jo tad mazāk

valsts līdzekļu aizplūst prom no valsts, tādejādi kredīta pamatsumma un kredītprocentu maksājumi paliek valsts iekšienē.

Iekšējā finanšu tirgū – emitējot parāda vērtspapīrus vai noslēdzot aizņēmuma līgumus ar tirgus dalībniekiem. Finanšu resursus valstij var aizdot privātpersonas, kas savus brīvos līdzekļus uz laiku vēlas ieguldīt valsts vērtspapīros un arī juridiskās personas, kas pārsvarā ir dažādas Latvijas un ārvalstu bankas un arī dažādi ieguldījumu fondi.

1.2.Valsts parāda klasifikācija

Valsts parādu var iedalīt iekšējā un ārējā valsts parādā. Valsts iekšējais parāds veidojas gadījumos, kad valsts vārdā aizņemas no savas valsts fiziskām vai juridiskām personām (rezidentiem). Savukārt ārējais parāds ir parāds pret ārvalstu fiziskām vai juridiskām personām (nerezidentiem), parasti tieši ārējais parāds ir vērtējams negatīvi, jo procentu maksājumi, kas jāveic par parāda summu parasti aizplūst uz ārzemēm un nenonāk atpakaļ naudas līdzekļu apritē konkrētajā valstī.

Profesore V.Bikse uzskata, ka mūsdienās galvenais budžeta deficīta segšanas avots ir valsts aizņēmums no iedzīvotājiem. Valsts izlaiž apgrozībā iekšējā aizņēmuma parādzīmes un pārdod tās gan juridiskām, gan fiziskām personām. Piemēram, Latvijas valdība kopš 1993.gada decembra pārdod dažāda termiņa parādzīmes un ieņem noteiktas naudas summas. Tās tiek uzkrātas no gada uz gadu un kļūst par valsts iekšējo parādu. Valsts parādu veido arī tādi avoti kā aizņēmumi no komercbankām, dažādas parādsaistības, kuras apņemas segt valdība. Tādejādi **valsts iekšējais parāds** ir uzkrāta naudas summa, kuru valdība aizņēmusies no savas valsts fiziskajām un juridiskajām personām, kā arī valdības pārņemtās parādu saistības.[10]

Ekonomikas teorijas pamatprincipu grāmatas autore profesore V.Bikse min, ka valsts iekšējā parāda pieaugums ir mazāk bīstama parādība salīdzinājumā ar strauju pieaugumu ārējā parāda rādītājos. Iekšējais parāds nozīmē resursu pārdali valsts iekšienē ar valsts budžeta starpniecību. Šie naudas līdzekļi paliek valstī un veido maksāspējīgo pieprasījumu, lai iegādātos personiskā patēriņa preces un kapitālpieces. Par daudz sliktāku parādību tiek uzskatīts tas, ka no valsts ekonomikas aizplūst naudas līdzekļi, kas tiek samaksāti ārzemniekiem kā procentu maksājumi un atmaksātas ārējā parāda pamatsummas.[10]

Katrai valstij ir specifiska valdības parāda klasifikācijas metode, bet Latvijas valdība, galvenokārt savu parādu klasificē iekšējā parādā un ārējā parādā.(skat. 1.2.tab., 1.2.tab)

Latvijas Valsts iekšējā parāda sadalījums pēc kreditora tipa un saistību veida[1]

Valsts iekšējais parāds	
<u>Pēc kreditora tipa</u>	<u>Pēc saistību veida</u>
Citām Valsts pārvaldes struktūrām	Ilgtermiņa obligācijas
Latvijas Bankai	Īstermiņa parādzīmes un vekseļi
Komercbankām	Ilgtermiņa aizņēmumi, kas nav attiecināmi uz citiem klasifikācijas veidiem
Pārējais iekšējais parāds	Īstermiņa aizņēmumi un avansa maksājumi, kas nav attiecināmi uz citiem klasifikācijas veidiem
	Pārējās iekšējās saistības

Kā redzams 1.2.tabulā, tad Valsts iekšējo parādu var iedalīt divos veidos, tas ir pēc kreditora tipa un pēc saistību veida. Klasifikācijas kategorijās pēc kreditora tipa uzskaita dažādas parāda saistības. Klasifikācijas pozīcijas aptver visu finanšu maksājumu plūsmu starp dažādiem valsts un pašvaldību budžetiem, finanšu un citām iestādēm un organizācijām, kuru veido minēto valsts un pašvaldību, finanšu un citu iestāžu un organizāciju finanšu saistības (izņemot saistības, kas rodas, īstenojot valsts ekonomisko politiku). Klasifikācijas sadaļā “Iekšējais parāds” uzskaita visas parāda saistības, kuras rodas starp dažādiem valsts pārvaldes līmeņa budžetiem un ekonomiskajām vienībām atbilstoši klasifikācijas sadalījumam, t.i., valsts pamatbudžeta un speciālā budžeta, pašvaldību pamatbudžeta un speciālā budžeta līdzekļiem.[1]

Klasifikācijas kategorijā “Citām valsts pārvaldes struktūrām” uzskaita visas parāda saistības, kas noformētas līgumu veidā ar norādītu atmaksas termiņu, pret jebkuru budžeta līmeni, aizņēmumu, atmaksu, vērtspapīru pārdošanu un izpirkšanu, kā arī to valdības (pašvaldības) izlaisto vērtspapīru apjoma izmaiņas, kurus iegādājušies citu budžetu (valsts vai pašvaldības budžetu) līmeņu vai viena budžeta līmeņa dažādu budžetu veidu pārvaldes iestādes, lai uzlabotu savu finanšu likviditāti. Šajā klasifikācijas kategorijā ietvertās valsts parāda saistības netiek uzskaitītas, konsolidējot valsts pamatbudžeta un speciālā budžeta pārskatus. Tomēr šajā klasifikācijas kategorijā neuzskaita tās parāda saistības, kuru īpašnieki ir valsts.[1]

Klasifikācijas kategorijā “Latvijas Bankai” uzskaita visas prasības un parāda saistības, tiešos aizdevumus un avansa maksājumus, kā arī valsts pārvaldes īpašumā esošos valdības vērtspapīrus. Šajā klasifikācijas kategorijā uzskaita arī Starptautiskā valūtas fonda saistības, jo Starptautiskā valūtas fonda pamatfunkcija ir naudas un kredītu līdzekļu regulēšana. Tāpēc

jebkuri finanšu pārskaitījumi, kas atspoguļojas valdības kontos saistībā ar Starptautisko valūtas fondu, jāuzskaita kā saistības ar Latvijas Banku. Šajā klasifikācijas kategorijā neuzskaita tās parāda saistības, kuru īpašnieki ir naudas–kredīta regulēšanas institūcijas, ja tās ir valsts fiskālie aģenti vai aģenti, kuri valsts vārdā piedzen parādus. un pašvaldību nefinanšu komercsabiedrības un valsts finanšu institūcijas.[1]

Klasifikācijas kategorijā “Komercbankām” uzskaita visus tiešos aizņēmumus un avansa maksājumus, kurus valsts un pašvaldību budžets, valsts budžeta un pašvaldību budžeta iestādes saņēmušas no komercbankām, kā arī komercbanku īpašumā esošos valsts vai pašvaldību izlaistos vērtspapīrus. Šajā klasifikācijas kategorijā nedrīkst klasificēt to valsts vai pašvaldību izlaisto vērtspapīru apjomu, kurus iegādājušies komercbanku klienti un kurus tie uzglabā komercbanku kontos. Šo vērtspapīru apjomu atspoguļo atbilstoši to faktisko īpašnieku klasifikācijas kategorijām (valsts pārvaldes nefinanšu iestādes, nefinanšu komersanti, nefinanšu juridiskās un fiziskās personas).[1]

Klasifikācijas kategorijā “Pārējais iekšējais parāds” klasificē visas parāda saistības pret jebkuru iepriekš neklasificētu finanšu iestādi, izņemot citas valsts pārvaldes struktūras, naudas–kredīta regulēšanas institūcijas un komerc-bankas. Šajā klasifikācijas kategorijā norāda visas parāda saistības, kuras veidojas ar apdrošināšanas sabiedrību, dažādu rezerves un pensiju fondu starpniecību, kas funkcionē ārpus valsts sektora.[1]

Klasifikācijas sadaļā “Iekšējais parāds” iekļauj pārvaldes struktūru visas tiešās nedzēstās parāda saistības pret rezidentiem.[1]

Klasifikācijas kategorijā “Ilgtermiņa obligācijas” norāda vērtspapīrus, kuri atrodas rezidentu īpašumā un kuru dzēšanas termiņš ir ilgāks par gadu. Tādiem vērtspapīriem ir fiksētā procentu likme vai procentu likme, kura piesaistīta kādam indeksam. Ilgtermiņa obligācijas jādzēš tajā datumā, kurš noteikts emisijas paziņojumā. Šajā klasifikācijas kategorijā norāda arī vidēja termiņa obligācijas, kuru dzēšanas termiņš ir no viena līdz pieciem gadiem.[1]

Klasifikācijas kategorijā “Īstermiņa parādzīmes un vekseļi” iekļauj vērtspapīrus, kuri atrodas rezidentu īpašumā un kuru dzēšanas termiņš nepārsniedz gadu. Šie vērtspapīri paredzēti publiskai apgrozībai, un procentus par šiem vērtspapīriem aprēķina attiecībā pret to nominālvērtību. Šos vērtspapīrus dzēš pēc nominālvērtības tajā datumā, kurš noteikts emisijas paziņojumā.[1]

Klasifikācijas kategorijā “Ilgtermiņa aizņēmumi, kas nav attiecināmi uz citiem klasifikācijas veidiem” uzskaita no rezidentiem saņemtos aizņēmumus, kuru dzēšanas termiņš ir ilgāks par gadu un kas nav nodrošināti ar tirgus vai apgrozībai paredzētiem vērtspapīriem. Šajā klasifikācijas kategorijā iekļauj jebkurus no bankām un piegādātājiem–rezidentiem

saņemtus aizņēmumus ar fiksētu termiņu. Šajā klasifikācijas kategorijā norāda arī visas apgrozībā neesošās ilgtermiņa parāda saistības, ko īsteno pārvaldes struktūras.[1]

Klasifikācijas kategorijā “Īstermiņa aizņēmumi un avansa maksājumi, kas nav attiecināmi uz citiem klasifikācijas veidiem” uzskaita no rezidentiem saņemtus aizņēmumus, kuru dzēšanas termiņš nepārsniedz gadu un kas nav nodrošināti ar tirgus vai apgrozībai paredzētiem vērts-papīriem. Šajā klasifikācijas kategorijā norāda no bankām un piegādātājiem saņemtus īstermiņa aizņēmumus un avansa maksājumus, izņemot kārtējo parādu par neapmaksātām saistībām, kas nav noformētas līgumu veidā ar norādītu atmaksas termiņu.[1]

Klasifikācijas kategorijā “Pārējās iekšējās saistības” iekļauj pārējās pārvaldes struktūru līgumsaistības pret rezidentiem, kuras nav iekļautas iepriekš minētajās kategorijās. Piemēram, šajā klasifikācijas kategorijā iekļauj banku līdzekļu izmantošanu pēc noteiktās (OVERDRAFT) kārtības, kā arī saistības nosacīto depozītu un rēķinu formā, kas tiek pārvaldīti pēc pilnvaras. Šajā klasifikācijas kategorijā norāda arī pārvaldes struktūru saistības naudas–kredīta regulēšanas iestādēm.[1]

Valsts kopējais ārējais parāds ir visu kredītu summa, kurus valsts pastāvīgie iedzīvotāji aizņēmušies no ārzemniekiem un kuri jāatmaksā ārvalstu valūtā, ar precēm vai pakalpojumiem. Valsts kopējo ārējo parādu veido sekojošās sastāvdaļas:

- *Ilgtermiņa parāds.* Tajā ietilpst kredīti, kuru atmaksas termiņš ir ilgāks par gadu un kurus ņēmusi vai garantējusi valdība un pašvaldības, kā arī kredīti, kurus bez valsts garantijām saņēmušas bankas, uzņēmumi vai iedzīvotāji.
- *Starptautiskā Valūtas fonda līdzekļi,* kurus saņēmusi valsts konkrētu mērķu īstenošanai – nacionālās valūtas stabilizācijai un ekonomikas pārstrukturēšanai.
- *Īstermiņa parāds.* To veido kā valsts tā arī privātie uzņēmumi, kuru atmaksas termiņš ir īsāks par gadu.

Latvijas Valsts ārējā parāda sadalījums[1]

Valsts ārējais parāds	
<u>Pēc kreditoru tipa</u>	<u>Pēc saistību veida</u>
Pasaules ekonomiskās attīstības organizācijām	Ilgtermiņa obligācijas
Ārvalstu valdību pārvaldes iestādēm	Īstermiņa parādzīmes un vekseli
Pārējais ārējais parāds	Ilgtermiņa aizņēmumi, kas nav attiecināmi uz citiem klasifikācijas veidiem
	Īstermiņa aizņēmumi un avansa maksājumi, kas nav attiecināmi uz citiem klasifikācijas veidiem
	Pārējās ārējās saistības

Kā redzams 1.3.tabulā, tad klasifikācijas sadaļā “Ārējais parāds” uzskaita visas tās nedzēstās parāda saistības ar fiksēto termiņu, kuru turētāji ir nerezidenti.

Klasifikācijas kategorijā “Pasaules ekonomiskās attīstības organizācijām” norāda visas parāda saistības starptautiskajām attīstības organizācijām (piemēram, Pasaules bankai, Āzijas attīstības bankai), kuras apvieno dažādas dalībvalstis, un līdz ar to parāda saistības nevar attiecināt uz kādas konkrētas valsts valdību.[1]

Klasifikācijas kategorijā “Ārvalstu valdību pārvaldes iestādēm” uzskaita parāda saistības ārvalstu valdību pārvaldes iestādēm un to struktūrām, iekļaujot kredītiestādes, kuru fondi pilnībā ir veidoti no valsts līdzekļiem. Šajā klasifikācijas kategorijā norāda parādu, kurš jāatmaksā gan ārvalstu, gan nacionālajā valūtā.[1]

Klasifikācijas pozīcijā “Pārējais ārējais parāds” uzskaita visas parāda saistības, kuras pieder nerezidentiem (izņemot pasaules ekonomiskās attīstības organizācijas un ārvalstu pārvaldes institūcijas)[1]:

- klasifikācijas pozīcijā “Banku aizdevumi un avansa maksājumi” norāda valsts un pašvaldību saistības bankām–nerezidentiem, kuras veido banku aizdevumi un avansa maksājumi. Šajā klasifikācijas kategorijā iekļauj valsts vērtspapīrus, kuri neapgrozās tirgū vai nav piemēroti tam. Daudzos gadījumos banku–nerezidentu pašu aktīvi ir tādu valsts vērtspapīru veidā, kuri paredzēti apgrozībai un attiecībā pret kuriem bankas var uzstāties kā garantī, brokeri vai pagaidu turētāji, tāpēc šos

vērtspapīrus nevar izdalīt atsevišķā kategorijā un tie jānorāda kā pārējais ārējais parāds;

- klasifikācijas kategorijā “Piegādātāju kredīti” iekļauj tiešās līgum-saistības ar fiksēto termiņu starp valsts pārvaldes iestādēm un piegādātājiem–nerezidentiem, kuras noslēgtas kredīta veidā par valsts iepirkumiem. Šajā klasifikācijas kategorijā nav jānorāda neapmaksātie vekseli, kuri izdoti piegādātājiem–nerezidentiem un nav noslēgti kā līgumsaistības ar fiksēto termiņu.

Klasifikācijas kategorijās “Ilgtermiņa obligācijas”, “Īstermiņa parād-zīmes un vekseli”, “Ilgtermiņa aizņēmumi, kas nav attiecināmi uz citiem klasifikācijas veidiem”, “Īstermiņa aizņēmumi un avansa maksājumi, kas nav attiecināmi uz citiem klasifikācijas veidiem”, “Pārējās ārējās saistības” norāda tādu parāda saistību veidus, kādi ir aprakstīti iekšējā parāda gadījumā, tikai šajā gadījumā tās pieder nerezidentiem.[1]

Iekšējo un ārējo parādu kopsomas veido **valsts sektora kopējo parādu**. Valsts parāds rada problēmas sakarā ar parādu saistību kārtošanu. Tas ir tāpēc, ka jāveic pakāpeniska parāda summas atmaksa noteiktajā termiņā un vienlaikus arī procentu maksājumi.

1.3.Valsts parāda ietekme uz ekonomisko izaugsmi

Valdības parādam mēdz būt dažāda ietekme uz ekonomisko izaugsmi, jo tas ir atkarīgs no valsts attīstības stāvokļa. Kā liecina Pattillo C., Poirson H., Ricci L.[20] teorija, tad neliels parāda līmenis jaunattīstības valstīs uzlabo ekonomisko izaugsmi divos veidos – caur kapitāla uzkrāšanu un uz produktivitātes pieauguma rēķina. Savukārt, tādas valstis, kas atrodas agrīnā attīstības stadijā un kurām nav lieli kapitāla uzkrājumi, tām ir investīciju iespējas ar augstāku atdeves likmi nekā attīstītajām valstīm. Kamēr vien valstis aizņemtos līdzekļus iegulda nozīmīgos projektos un tās necieš no makroekonomiskās nestabilitātes, valsts ekonomiskajai izaugsmei noteikti vajadzētu palielināties un parādam vajadzētu tikt laikus atmaksātam.[20, 49]

Profesore V.Bikse skaidro, ka nav vienotas atbildes par to vai vajadzētu dzīvot uz parāda. Tiek uzskatīts, ka valsts parāda atmaksa gulstas uz nākamo paaudžu nodokļu maksātājiem un tas ļoti lielā mērā skar viņu dzīves līmeni. Līdzko parāds ir jāatmaksā, nākas izvēlēties :

- vai paaugstināt nodokļu likmes;
- vai samazināt valsts izdevumus sociālo jautājumu risināšanai;
- vai atlikt maksājumus un ieslīgt vēl lielākos parādos.[10, 403]

Šāds ir viens no literatūrā pieejamajiem viedokļiem vai analīzes secinājumiem, bet vispārīgi pastāv daudz un dažādi viedokļi par valdības vispārējā parāda un ekonomiskās

izaugsmes savstarpējo sakarību, tomēr lielākā daļā autoru uzskata, ka pieaugot valdības vispārējam parādam ekonomiskā izaugsme samazinās.

Lielākā daļa no pētījumiem koncentrējas tikai uz valdības parāda negatīvo ietekmi uz ekonomisko izaugsmi. Autori, Adam, Bevan(2005)[5, 27], pētīja attiecību starp fiskālā budžeta deficītu un izaugsmi 45 jaunattīstības valstīs. Šajā pētījumā tika atrast pierādījums tam, ka deficīta sliekšnis ir aptuveni 1,5% no IKP.

Jaunākos pētījumos šis sliekšnis ir daudz augstāks, piemēram, Cecchetti, Mohanty, Zampolli (2011)[11] par parāda sliekšni ir noteikuši apmēram 85% no IKP. Autori pie secinājuma nonākuši, pētot 18 OECD valstis no 1980. līdz 2010. gadam. Savukārt Reinhart, Rogoff (2010)[21], balstoties uz 44 attīstīto un attīstības valstu piemēru, galvenie secinājumi bija, ka attiecība starp valdības parādu un reālo IKP pieaugumu ir vāja, ja parāda un IKP attiecība ir zem 90% sliekšņa. Ja valdības vispārējā parāda līmenis attīstītajām valstīm pārsniedz 90% no IKP, tad vidējais izaugsmes temps samazinās par 1%. Taču attīstības valstīm šis sliekšnis ir jau 60% no IKP, pie kura vidējā gada izaugsme samazinās par 2%. Pētot arī 155 atšķirīgas valstis, Afonso, Jalles (2011)[6] ir nonākuši pie ļoti līdzīgiem secinājumiem, ka šis negatīvais valdības parāda sliekšnis ir 90% no IKP. Tādi paši secinājumi parādās arī Eiropas Centrālās Bankas pētījumā, kur Checherita, Rother (2010)[12] balstījās uz 12 Eiropas Savienības dalībvalstu piemēra. Tātad tas parāda to, ka uz IKP izaugsmi ietekmi atstāj parāds, kas ir lielāks par 90% no IKP.

Analizējot literatūras avotus var atrast dažādus viedokļus valdības vispārējā parāda ietekmi uz ekonomisko izaugsmi un šo valsts parāda ietekmi var iedalīt četrās pieejās:

1. Valsts parāds ir nasta;
2. Īstermiņa parāds nav nasta, ilgtermiņa parāds ir;
3. Valsts parāds stimulē ekonomikas attīstību;
4. Ekonomika ir vienaldzīga, pret valsts parāda palielinājumu.

Pirmā pieeja ir visplašāk atzītā un to arī uzskata par klasisku pieeju, tāpēc, ka tai ir ļoti liels atbalstītāju skaits. A.Smits un Dž.S.Mils – klasiskās un neoklasiskās teorijas pārstāvji uzskata, ka valsts parāds pēc noteikta laika iespējams kļūs par tik smagu nastu, ka to nebūs iespējams atmaksāt. Ja valsts aizņemas naudu, tad tas ietekmē privāto sektoru, jo no tā aizplūst līdzekļi, kurus varēja izmantot ražošanas attīstībā. Klasiski uzskata, ka valsts parāds ir izdevīgs tikai kreditoriem, kuri aizdod valstij naudu, vai iegādājas valsts izdotos vērtspapīrus.

Saskaņā ar neoklasiskās teorijas ideju, budžeta deficīts kurš ir finansēts ar parādu, izraisa krājumu samazinājumu un tirgus procentu likmju pieaugumu, kā arī izraisa privāto investīciju aizvietošanu un, kā secinājums, palielina ekonomiskās izaugsmes tempus. Neoklasiskās koncepcijas fundamentā ir sekojošas pazīmes :

- ekonomika sastāv no racionāliem indivīdiem, kuri plāno savu patēriņu visas dzīves garumā;
- katra indivīda patēriņa līkne tiek uzskatīta par optimizācijas uzdevuma risinājumu;
- katrā laika perioda ekonomikā tiek sasniegts pilnīgs tirgus līdzsvars ar pilnīgu resursu nodarbinātību;
- aizdevumu izsniegšana un kreditēšana ekonomikā vienmēr tiek veikta pēc tirgus procentu likmes.[9, 55]

Lai neoklasiski pierādītu taisnību ir izveidots paaudžu pārklāšanās modelis (Overlapping Generations Model, OLG), kurš tiek saukts par Diamond[14, 1126] OLG modeli. Šis modelis nosaka to, ka aizņēmumi ietekmēs nākotnes paaudzi, proti, parāds būs uz nākotnes paaudzes pleciem, kas rezultēsies ar to, ka nākotnē tiks paceltas nodokļu likmes.

Neoklasiskais modelis konstatē to, ka, ja valsts vēlas aizņemties līdzekļus, tai ir jāsaucenšas par šiem līdzekļiem ar indivīdiem un uzņēmumiem, kuri vēlas iegūt līdzekļus saviem privātajiem projektiem. Šajā gadījumā valsts parāds visvairāk ietekmē privātās investīcijas, jo nākotnes paaudzēm būs sagaidāms mazāks kapitāla uzkrājums, kas rezultātā sniegs zemāku produktivitāti un zemākus reālos ienākumus, nekā tas būtu bijis pretējā gadījumā. Šādā veidā valsts parāds ierobežo nākotnes paaudzes ietekmējot nākotnes kapitāla veidošanās procesu. Šo procesu mēdz saukt par “izspiešanas hipotēzi”(crowding out hypothesis)[22, 462], tas ir tad, kad valsts aizņēmums samazina privātās investīcijas, jo augot pieprasījumam pēc kredīta, pieaug arī tirgus procentu likme, kas noved pie tā, ka privātās investīcijas paliek daudz dārgākas un to apjoms samazinās. Šis modelis parāda to, ka valsts aizņēmumiem un procentu likmēm ir kāda savstarpēja sakarība, bet nevar arī apgalvot to, ka procentu likmju svārstības nav ietekmējuši citi faktori.

Neoklasiskās koncepcijas piekritēji vienmēr atbalsta un aizsargā sabalansēto budžet politiku. Neoklasiski uzskata, ka fiskālās sistēmas stabilitāte ir viens no galvenajiem faktoriem, lai panāktu stabilu iekšzemes kopprodukta pieaugumu, gan ilgtermiņā, gan arī vidējā termiņā.

Otrā pieeja ir nedaudz sarežģītāka par pirmo, jo šīs pieejas piekritēji iedala valsts parāda ietekmi uz ekonomiku divos laika periodos – īstermiņa un ilgtermiņa. Īstermiņa parāda pieaugums palielina mājsaimniecību labklājību, jo nav nepieciešams palielināt nodokļu likmi, tādejādi mājsaimniecības var palielināt patēriņu vai investīcijas, kas noved pie tā, ka palielinās nacionālais ienākums.

Ilgtermiņa valsts parāds negatīvi ietekmē valsts ekonomiku, jo veidojas parāds, kuru segt nāksies nākamajām paaudzēm. Ilgtermiņa parāds paaugstina aizdevumu procentu likmi, tādejādi tiek samazināts investīciju apjoms valstī. Šāda veida augstas procentu likmes var

pievilināt ārzemju kreditorus, kas savukārt palielina ārējo parādu. Šādā gadījumā valstij būs nepieciešams ieviest jaunus nodokļus vai arī palielināt jau esošās nodokļu likmes. Tieši šī iemesla dēļ, ka valstij nākas aizņemties līdzekļus aizņēmumu bieži sauc par nākotnes nodokļiem, proti, valsts pārliedz reālo ekonomisko nastu uz nākamajām paaudzēm.

Viens no trešās pieejas piekritējiem bija Dž.M.Keins, kurš uzskatīja, ka valdības parāds ir viens no stabilizācijas politikas instrumentiem un no viņa uzskatiem izriet tas, ka –

- Valdības parāds nepāriet uz nākamajām paaudzēm;
- Valsts parādam nav nekādas analogijas ar privāto parādu;
- Tikai ārējais parāds negatīvi ietekmē konkrētās valsts ekonomisko izaugsmi.

Pēc Keinsa teorijas valsts parāds ir valsts ekonomikas politikas instruments, kas kopā ar nodokļu sistēmu ir nacionālā ienākuma sadales regulēšanas mehānisms.

Keinsa pieejas vērtējums par budžeta deficīta ietekmi uz ekonomisko izaugsmi valstī stipri atšķiras no neoklasiskās teorijas tieši ar saviem priekšnosacījumiem. Pirmkārt, Keinsa teorijas koncepcija pieļauj nepilno resursu nodarbinātību ekonomikā. Otrkārt, ir Keinsa teorija pieņem lielu kvantitāti neracionālo mājsaimniecību, kuras jūt likviditātes ierobežojumu. Par neracionālo rīcību saprot mājsaimniecību netālredzīgo resursu un uzkrājumu plānošanu. Likviditātes ierobežojumi nozīmē to, ka mājsaimniecībām pieeja pie kapitāla tirgiem. No otrā priekšnosacījuma izriet, ka likviditāte starp kopējo patēriņu un naudas līdzekļu samazināšanos mājsaimniecībās ir liela.

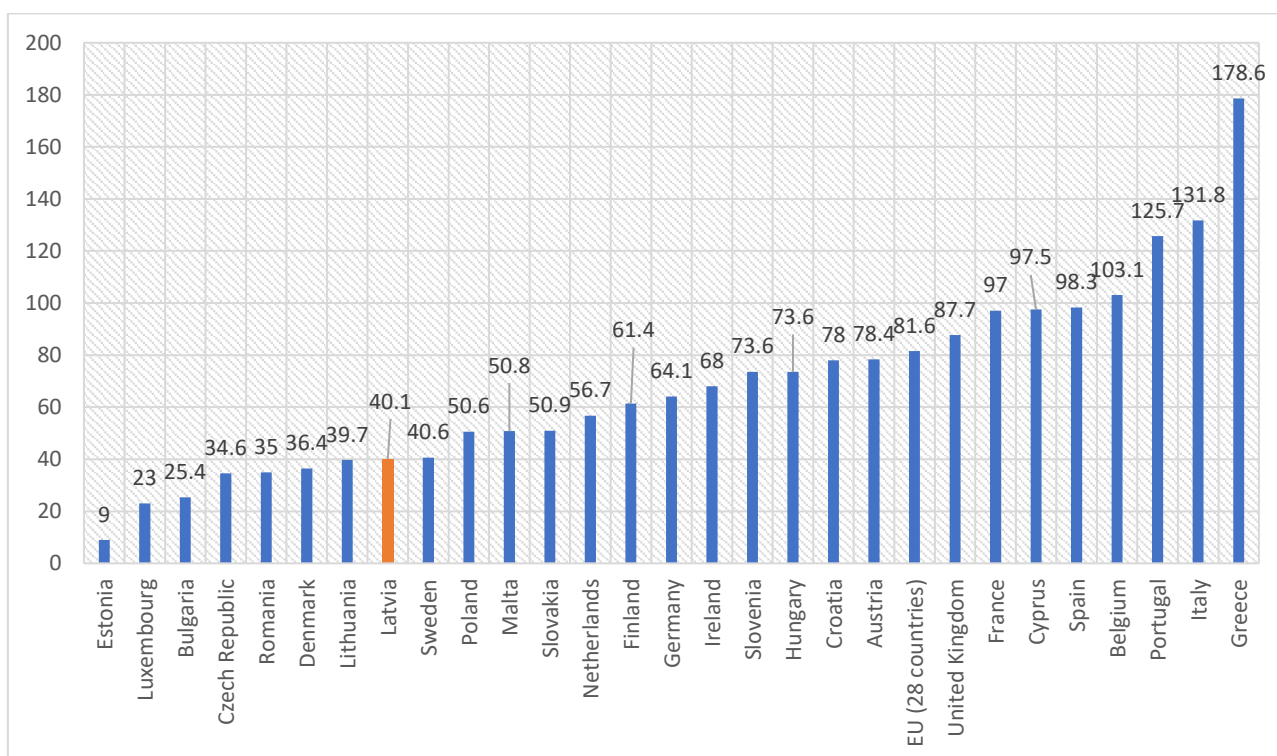
Daudzi Keinsa teorijas piekritēji ir nonākuši pie secinājuma, ka budžeta deficīta finansējums caura parāda emisiju daļēji samazina multiplikatora efektu uz valsts iepirkumiem privāto investīciju izspiešanas efekta dēļ, tas ir ļoti labi parādīts 2003.gada Saleh pētījumā.

Saskaņā ar Keinsa teoriju, ja valsts atsakās no fiskālās ekspansijas ekonomiskās recesijas laikā, tad tas var kļūt par iemeslu tam, ka ekonomika nokļūst ilglaicīgā stagnācijā vai pat tiks novesta līdz recesijai.[19] Ja valdība izvairās no stimulējošās fiskālās politikas, lai sabalansētu valsts budžeta nelabvēlīgās ekonomiskās konjunktūras laikā, tad netiek palielināts valsts iekšzemes kopprodukts. Stagnācija vai recesija, kas var draudēt visai budžeta sistēmai palielina risku, ka budžeta deficīts paliks par ilgtermiņa tendenci.

Ceturtais pieejas piekritēji uzskata, ka valdības parāds vispār neatstāj nekādu ietekmi uz valsts ekonomiku. Šāda pieejas viens no pirmajiem virzītājiem bija D. Rikardo, kurš uzskatīja, ka pie zināmiem nosacījumiem valsts aizņēmums un papildu nodokļu vienādi ietekmē valsts ekonomiku. Valdība var izveidot tādu deformējošu nodokļu politiku, kad valsts parāds neietekmēs ekonomiku.[8, 299] Tekošais budžeta deficīts, kurš ir parādījies kad valsts izdevumi ir pārsnieguši kopējos nodokļu ieņēmumus, noved pie nodokļu likmju paaugstināšanas jeb nodokļu bāzes palielināšanas nākotnē. Kopējie naudas ieņēmumi kuri tika iegūti nodokļu

pacelšanās dēļ būs precīzi vienādi ar starpību starp valsts kopējo izdevumu un nodokļu ieņēmumiem pirms nodokļu pacelšanas. Šis rezultāts izriet no valsts budžeta ierobežojuma, saskaņā ar kuru kopējie iekšējie valsts izdevumi katra laika periodā ir vienādi nodokļu un citiem budžeta ienākumiem, kā arī ar valsts saistību tīro vērtību. Kopēja nodokļu un nenodokļu summa, kura ieiet budžetā nevar mainīties, vienīgi tā var mainīties ja valsts mainīs kopējo valsts izdevumu. Ja ekonomiska attīstība pieturēsies pie šīs trajektorijas, nodokļu ieņēmumu samazinājumu būs jākompensē ar nākotnes nodokļu vērtības palielinājumu.[7, 14]

Lai arī valsts parāda pastāvēšana rada virkni problēmu ekonomikā, tomēr vairākums pasaules valstu, tostarp arī ES valstis dzīvo uz parāda, kā tas redzams 1.5.attēlā.

1.5.attēls. Valsts parāds ES valstīs % no IKP, 2017.gads[3]

Lielākais parāds 2017.gadā bija Grieķijai, bet mazākais Latvijas kaimiņvalstij Igaunijai. Lai arī Pasaules finanšu krīze ir garām, lielā daļā valstu parāda apjoms ir tuvu IKP lielumam. Vidējais parāda lielums Eiropas Savienības valstīs ir 81,6% no IKP, Latvijas parāda lielums ir divas reizes zemāks.

Pieredze liecina, ka dzīvei uz parāda ir vairākas priekšrocības salīdzinājumā ar tām problēmām, kas valstij rodas sakarā ar budžeta deficīta un valsts parāda apkalpošanas izmaksām. Piemēram, palielinot valsts izdevumus un pieļaujot budžeta deficītu, ja ekonomika ir depresijas fāzē, tas var kalpot kā stimuls ražotāju aktivitātes paaugstināšanai un ekonomikas atveseļošanai. Tas nozīmē, ka atsevišķos gadījumos valsts parāda ietekme uz ekonomiku pat ir vēlama. Savukārt valsts parādzīmju un citu vērtspapīru pārdošana atklātā finanšu tirgū ir svarīgs

monetārā politikas instruments. Tā dod iespēju samazināt naudas daudzumu apgrozībā, ierobežot izdevumus patēriņam un inflāciju. Iedzīvotājiem un uzņēmumiem rodas iespēja ieguldīt brīvos naudas līdzekļus zemākā riska pasākumā un saņemt ienākumus no procentu maksājumiem.[10, 404]

Vairāki no jaunajiem pētījumiem parāda, ka eksistē izaugsmes sliekšnis: kad valsts parāds ir mazāks par 60–70 % no IKP, tas stimulē ekonomikas attīstību. Kad parāds pārsniedz šo sliekšni, veidojas negatīva ietekme uz ekonomiku (Checherita-Westphal, Rother, 2012). Šajā pētījumā tika analizēta valsts parāda ietekme uz ilgtermiņa attīstību 12 eirozonas valstīs periodā no 1970. līdz 2010. gadam. Autori norāda, ka valsts parāds, kas pārsniedz 70–80 % no IKP, jau var negatīvi ietekmēt ekonomisko attīstību, bet parāds, kas pārsniedz 90–100 % no IKP, noteikti to samazina.

Līdzīgā pētījumā par periodu no 1970. līdz 2008. gadam uz 155 valstu bāzes tika novērots, ka valsts parāda negatīvās ietekmes sliekšnis ir 59 % no IKP (Afonso, Jalles, 2013)[6]. Diemžēl šie pētījumi ir koncentrēti uz “vecajām” ES valstīm (Checherita-Westphal, Rother, 2012)[12] vai arī neņem vērā 2008.–2010. gada lejupslīdi (Afonso, Jalles, 2013)[6]. Eksistē arī pētījumi, kuros novērtēta valsts parāda apjoma ietekme uz konkrētu tautsaimniecības nozari, piemēram, uz lauksaimniecību (Parlinska, Sluis, Wielechowski, 2014)[18], bet tajos sliekšnis nebija novērots.

Pirmās nodaļas beigās, darba autors apkopojā svarīgāko:

- Valdības parāds ir sarežģīts process, jo tas sastāv no divām daļām – parāda politikas un parāda vadības, kas sevī ietver daudz un dažādus procesus, kas skar parāda summas, izlietošanas vajadzības, aizņemšanās avotus u.c.
- Valsts pārsvarā aizņemas līdzekļus budžeta deficīta segšanai, kas veidojas nesabalansēta valsts budžeta gadījumos, tad kad budžeta izdevumi pārsniedz ieņēmumus.
- Valsts parādu klasificē divās galvenajās grupās – iekšējais parāds un ārējais parāds un sīkāk tos iedala pēc kreditoru tipa un saistību veida.
- Literatūrā pastāv daudz dažādi viedokļi, pētījumi par to kā valdības parāds ietekmē ekonomisko izaugsmi un tos var iedalīt 4 grupās – Valdības parāds ir nasta(1), Īstermiņa parāds nav nasta, bet ilgtermiņa ir(2), Valsts parāds stimulē ekonomikas attīstību(3), Ekonomika ir vienaldzīga pret valsts parāda palielinājumu(4).
- Salīdzinot ar citām Eiropas Savienības valstīm Latvijas valdības parāds ir zems, tas ir 8 zemākais parāds un sasniedz 40,1% 2017.gadā.

- Pēc vairāku autoru veiktajiem pētījumiem parādās tas, ka valdības parāds negatīvi ietekmē ekonomisko izaugsmi sasniedzot noteiktu procentuālo daudzumu no IKP.

Nākamajā darba nodaļā autors analizēs Latvijas valsts ekonomiskās izaugsmes un parāda datus un faktorus, kas ietekmē ekonomisko izaugsmi.

2.LATVIJAS VALSTS PARĀDA APJOMA UN EKONOMISKO IZAUGSMI RAKSTUROJOŠO RĀDĪTĀJU ANALĪZE

Darba otrajā nodaļā autors analizēs Latvijas valsts parāda datus un tiks izvēlēti atbilstoši dati Latvijas valsts parāda ekonometriskajam modelim. Tiks apskatīti dati no 2000.gada līdz 2017.gadam. Autors pārbaudīs korelāciju starp valdības vispārējo parādu un ekonomisko izaugsmi.

2.1.Valsts parāds un tā analīze

Lai vispirms analizētu kādus datus, jānoskaidro, kā izpildās valsts budžets un kāds ir aizņemto līdzekļu lielums. Par aizņemto līdzekļu lielumu rāda budžeta deficīts/pārpalikums(skat. 2.1.tab).

2.1.tabula

**Latvijas Valsts budžeta ieņēmumi, izdevumi un deficīts vai pārpalikums no 2000.gada līdz
2017.gadam(milj. eiro)**

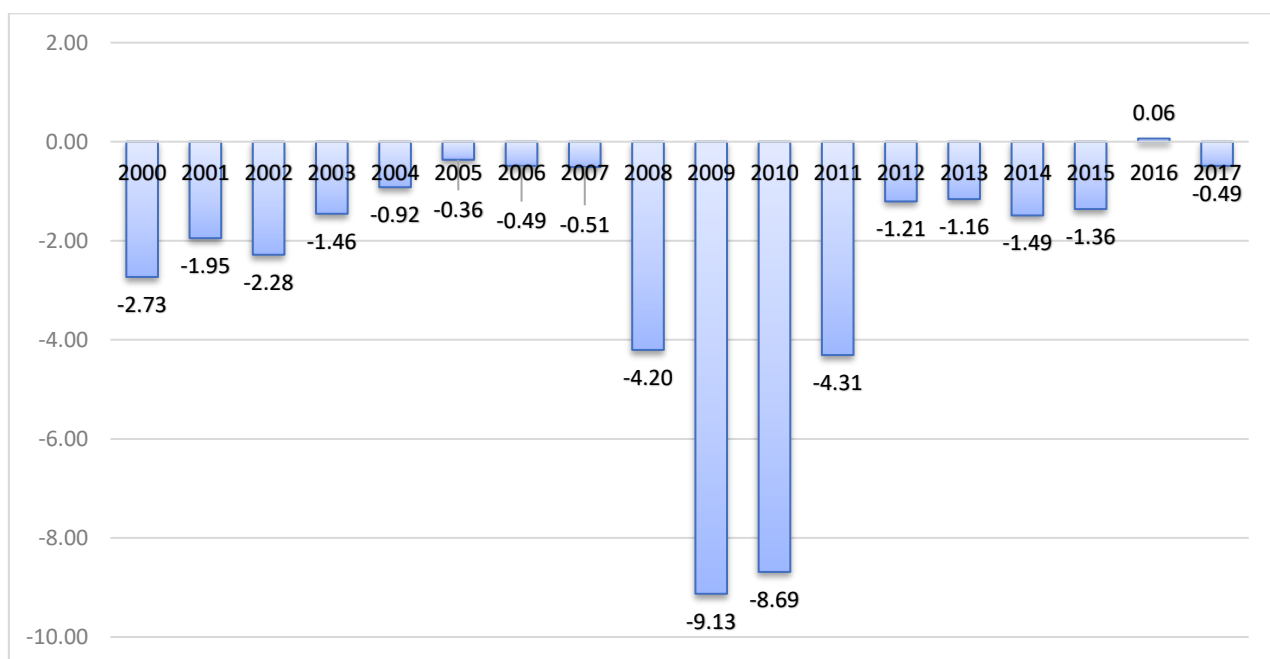
	Ieņēmumi	Izdevumi	Deficīts (-) vai pārpalikums (+)
2000	2365,172	2552,237	-187,065
2001	2449,198	2594,535	-145,337
2002	2757,456	2949,082	-191,626
2003	3051,129	3190,139	-139,010
2004	3730,031	3831,574	-101,543
2005	4597,599	4647,125	-49,526
2006	6079,550	6162,970	-83,420
2007	7563,119	7678,937	-115,818
2008	8143,530	9167,320	-1023,790
2009	6598,050	8316,335	-1718,285
2010	6604,258	8162,321	-1558,063
2011	7342,353	8216,734	-874,381
2012	8045,399	8309,258	-263,859
2013	8332,366	8596,496	-264,130
2014	8648,948	9000,589	-351,641
2015	8964,737	9295,528	-330,791
2016	9272,116	9256,492	15,624
2017	10082,990	10214,097	-131,107

Kā redzams 2.1.tabulā, tad pēdējos 17 gados tikai 1 gadu nav bijis budžeta deficīts, tas ir 2016.gadā. Tas nozīmē, ka šajā gadā valdība nav meklējusi papildus finansējumu budžeta izdevumu vajadzībām. No 2000.gada līdz 2016.gadam vispārējā valdības budžetā ir bijis deficīts. Pats augstākais budžeta deficīts ir novērojams no 2008.gada līdz 2010.gadam, kad budžeta deficīts pārsniedza 1000 milj. robežu. Šajā laikā Latviju bija skārusi ekonomiskā krīze. Tāpat redzams, ka gandrīz katru gadu budžeta ieņēmumi un izdevumi pieaug, izņēmums ir

krīzes gadi no 2009.gada, kad bija kritums budžeta ieņēmumos un izdevumos. Šajā laikā cilvēku vajadzības bija tādas pašas kā pirms krīzes laikā, bet ieņēmumi jau daudz mazāki, līdz ar to arī valsts budžeta ieņēmumi samazinājās un valstij nācās meklēt papildus finansējumu budžetam. Valsts budžeta izdevumu un ieņēmumu tendence augt ir ļoti laba zīme, jo ekonomika attīstās un līdz ar to arī palielinās publiskā sektora vajadzības.

Autors uzskata, ka Latvija ir tikusi pāri krīzei, jo kā redzams tabulā, tad 2017.gada budžeta ieņēmumi un izdevumi ir pārsnieguši pirms krīzes lielumu, tāpēc var secināt, ka krīze ir pārvarēta, jo budžets ir pārsniedzis “ziedu laiku” budžetu. Pēc autora domām Latvijas valdībai būtu nepieciešams vairāk līdzekļus uzkrāt krīzes laikam, jo Latvija ir maza valsts ar mazu iedzīvotāju skaitu. Iedzīvotāji uzskata, ka nodokļi ir pārāk lieli, tāpēc, lai krīzes apstākļos valsts varētu pilnīgi funkcionēt būtu nepieciešami lielāki uzkrājumi.

Tomēr, lai noteiktu vispārīgo budžeta deficīta ietekmi ar tā absolūtu lielumu vien nepietiek, tāpēc ekonomiskajā analīzē tiek izmantota budžeta deficīta vai pārpalikuma izteikšana pret IKP procentos.

2.1.attēls. Budžeta deficīts (-) vai pārpalikums (+), % no IKP.

2.1.attēlā attēlotas budžeta deficīts vai pārpalikums procentuāli pret iekšzemes kopproduktu no 2000.gada līdz 2017.gadam. Kā redzams attēlā, tad šajā 17 gadu laika posmā tikai 1 reizi ir bijis budžeta pārpalikums un tas bijis 2016.gadā. Sākot ar 2000.gadu nākamajos gados budžeta deficīts ir bijis mazliet svārstīgs, 2000.gadā tas bija 2,73 %, 2001.gadā samazinājās uz 1,95%, bet 2002.gadā jau atkal palielinājās uz 2,28%. Pēc 2002.gada budžeta deficīts pamazām samazinājās vai bija stabils līdz 2008.gadam, kad tas no 0,51% sasniedza 4,2%. Krīzes laikā no 2008.gada līdz 2011.gadam budžeta deficīts bija ievērojami palielinājies salīdzinot ar to kāds tas pirms krīzes laikā un laika posmā no 2012.gada līdz 2017.gadam.

Māstrihtas kritēriji eirozonas valstīm ir noteikuši, ka budžeta deficīts nedrīkst pārsniegt 3% no IKP, kā redzams, tad no 2014.gada, kopš Latvijā tika ieviests eiro, šis kritērijs nav pārkāpts. Vislielākais budžeta deficīts pret IKP bija 2009.gadā, kas sasniedza 9,13% un nākamajā 2010.gadā tikai samazinājās par 0,44% punktiem un bija 8,69% liels. Sākot ar 2012.gadu budžeta deficīts jau bija atgriezies normas robežās, 2012.gadā tas bija 1,21% liels un turpmākajos gados tas nav pārsniedzis 2%.

Vispārējās valdības budžeta pārpalikums 2016. gadā bija 9,5 milj. eiro jeb 0,06 % no iekšzemes kopprodukta (IKP). Vispārējās valdības konsolidētais bruto parāds gada beigās bija 10 091,6 milj. eiro jeb 40,6 % no IKP, liecina Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) atbilstoši Eiropas kontu sistēmas (EKS 2010) metodoloģijai apkopotie vispārējās valdības budžeta deficīta un parāda 2017. gada oktobra notifikācijas rezultāti.[25]

Autoraprāt, Latvija valdība labi tiek galā ar budžeta deficīta/pārpalikuma stabilitātes noturēšanu, jo kā redzams pēdējos gados, tas ļoti nav svārstījies. Krīzes laikā šāda deficīta lielums ir pieļaujams, jo citās Eiropas Savienības valstīs šis lielums bija krietni lielāks, kas pārsniedza arī Māstrihtas kritērijus.

**Vispārējās valdības budžeta deficīta/pārpalikuma galvenie rādītāji no 2014.gada līdz
2017.gadam[2]**

	2014	2015	2016	2017
Budžeta deficīts(-)/pārpalikums(+), milj. eiro				
Vispārējā valdība	-351,6	-220,8	15,6	-131,1
Centrālā valdība	-387,7	-446,7	-14,7	-168,6
Pašvaldības	-51,8	79,5	56,2	-45,8
Sociālās apdrošināšanas fonds	87,9	36,4	-25,8	83,3
Vispārējās valdības konsolidētais bruto parāds pēc nominālvērtības gada beigās, milj. eiro	9 668,5	8 953,3	10 091,6	10 782,3
Iekšzemes kopprodukts faktiskajās cenās, milj. eiro	23 618,2	24 320,3	24 925,6	26 856,6
Procentos pret IKP				
Vispārējais valdības budžeta deficīts (-) /pārpalikums (+)	-1,5	-1,4	0,1	-0,5
Vispārējais valdības konsolidētais parāds pēc nominālvērtības gada beigās	40,9	36,8	40,5	40,1

Kā redzams 2.2.tabulā, tad vispārējās valdības konsolidētais bruto parāds 2017.gadā, salīdzinot ar 2016.gadu, palielinājās par 0,7 miljardiem eiro jeb 6,8% un sasniedza 10,8 miljardus eiro jeb 40,1% no IKP. Vispārējās valdības budžeta deficīts 2017.gadā bija 131,1 miljons eiro jeb 0,5% no iekšzemes kopprodukta (IKP), liecina Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) publicētie provizoriskie dati par valsts budžeta deficīta un valsts parāda līmeni, kas aprēķināts atbilstoši Eiropas kontu sistēmas metodoloģijai.

Salīdzinājumam gadu iepriekš – 2016.gadā – vispārējās valdības budžetā bija 15,6 miljonu eiro pārpalikums (0,1% no IKP), bet konsolidētais bruto parāds bija nedaudz mazāks – 10,09 miljardi eiro (40,5% no IKP). Savukārt 2015.gadā bija 330,8 miljonu eiro deficīts (1,4% no IKP), bet bruto parāds bija 8,95 miljardi eiro (36,8% no IKP).

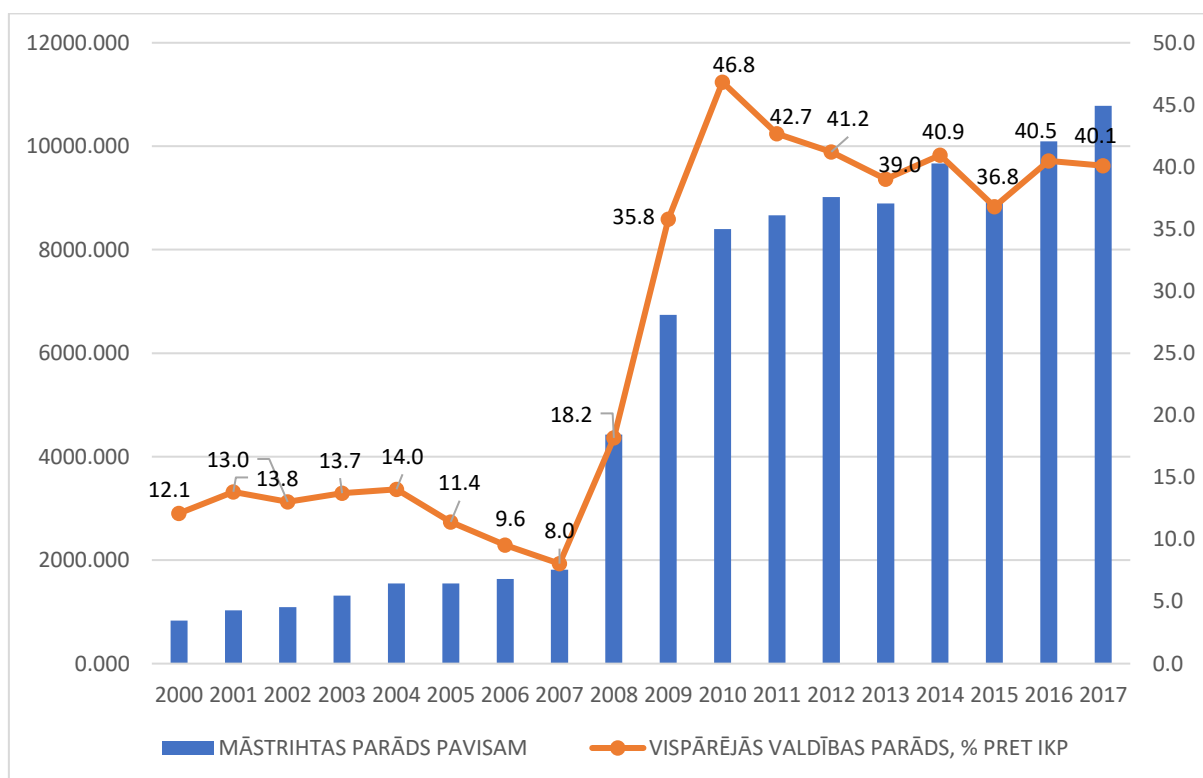
CSP norāda, ka ar budžeta pārpalikumu pārno gadu noslēdza vien Sociālās apdrošināšanas fonds, bet centrālajā valdībā un pašvaldībās izdevumi pārsniedza ieņēmumus.

[39]

Salīdzinājumā ar Valsts kases operatīvajiem naudas plūsmas datiem, kas par 2017.gadu uzrādīja valsts konsolidētā kopbudžeta deficītu 221,7 miljonu eiro apmērā, CSP aprēķinātais budžeta deficīts atbilstoši EKS 2010 metodoloģijai ir par 90,6 miljoniem eiro jeb 0,3 procentpunktiem no IKP mazāks.

Tabulā arī redzams tas, ka parāda lielums pēc nominālvērtības bija samazinājies tikai 2015.gadā no 40,9 milj. eiro uz 36,8 milj. eiro, bet gadu vēlāk 2016.gadā jau atkal sasniedza 40,5 milj. eiro.

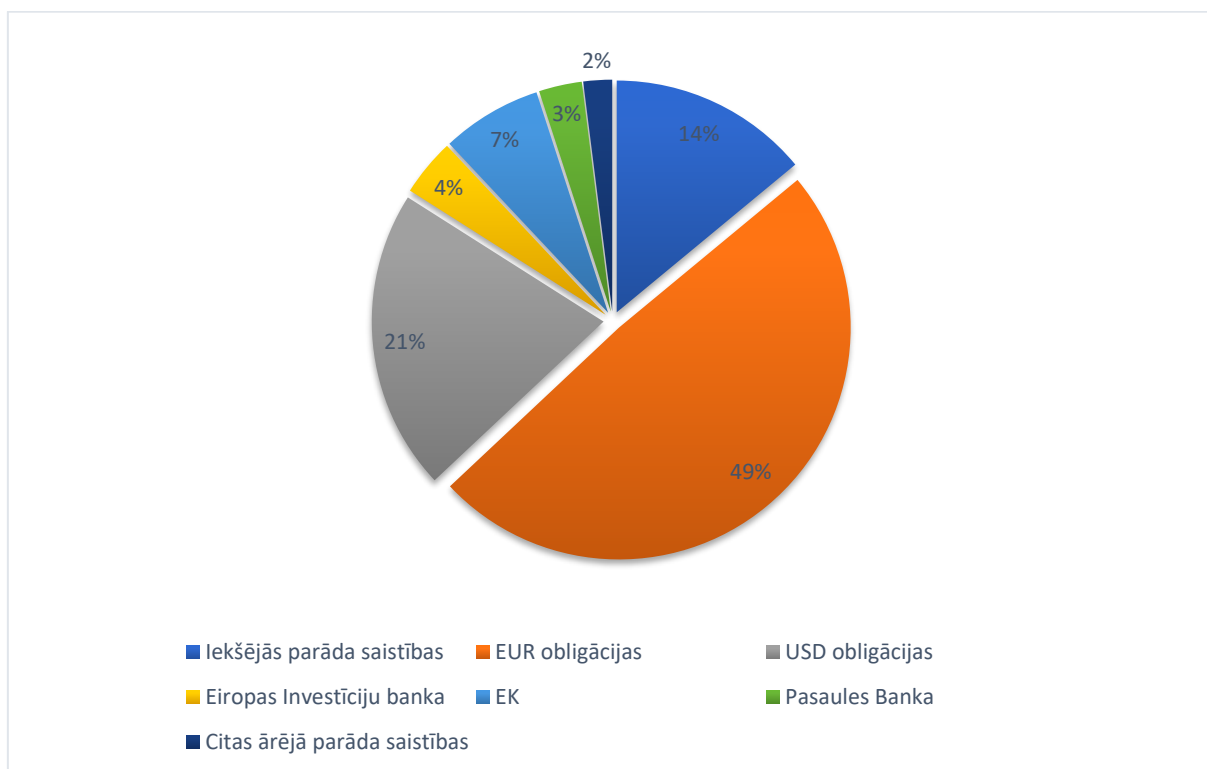
Pēc autora domām, tādai mazai valstij kā Latvijai ir svarīgi tas, ka aizņemtie līdzekļi tiek izlietoti ar ļoti lielu atdevi un parādam jābūt samaksātam savlaicīgi, jo nesamaksājot parādu savlaicīgi var rasties grūtības atrast līdzekļus parāda atmaksai.

2.2.attēls. Vispārējais valdības parāds (milj. eiro) un lielums pret faktisko IKP procentos(%), no 2000.gada līdz 2017.gadam[2]

Kā redzams 2.2.attēlā, tad Latvijas vispārējais valdības parāds līdz 2007.gadam bija ļoti zems, bet sākot ar 2008.gadu tas ļoti strauji pieauga. 2007.gadā parāda lielums pret IKP bija 8%, bet jau 2010.gadā tas bija pieaudzis par 36,8% līdz 46,8% un bija apmēram 6 reizes lielāks nekā 2007.gadā. Lai arī pēdējo gadu laikā tas ir sasniedzis apmēram 40% no iekšzemes kopprodukta, Latvija iekļaujas Māstrihtas kritērijos, kas aizliedz vispārējām valdības parādam pārsniegt 60% no IKP. Ja skatāmies uz laika posmu no 2000.gada līdz 2007.gadam, tad redzams tas, ka visaugstākā parāda summa ir tieši 2007.gadā, bet tajā pašā laikā tās sasniedz vismazāko

procentu daudzumu no IKP, tas izskaidrojams ar straujo ekonomikas izaugsmi, kas IKP no 17101,9 milj. eiro pieauga līdz 22592 milj. eiro.

2.3.attēls. Valsts parāda struktūra nominālvērtībā 2016.gada beigās procentos(%) no kopsummas[2]

Kā redzams 2.3.attēlā tad lielāko daļu no 2016.gada valsts parāda sastādīja eiroobligācijas, kuras bija sasniegušas 49% no kopējā parāda summas. Otra lielākā parāda daļa sastāva no ASV dolāru obligācijām, kas ir 21%. Kā redzams, tad lielāko daļu veido tieši divu populārāko valūtu obligācijas. Lielu daļu 14% no kopējā parāda lieluma sastāda arī iekšējās parāda saistības, kas ir ļoti svarīgi tam, lai visi naudas līdzekļi neaizplūstu prom no valsts. Tālāk lielāko daļu sastāda Eiropas Komisija, kuras lielums ir 7% no kopējā parāda. Zem 5% aizņemto līdzekļu sastāda – Pasaules Banka, Eiropas Investīciju banka un citas ārējā parāda saistības.

2.2.Iekšzemes kopproduktu rādītāju analīze

Lai novērtētu ekonomisko izaugsmi izmanto reālo iekšzemes kopprodukta izmaiņas salīdzinot ar pagājušo gadu.(skat. 2.3.tab)

Latvijas Valsts reālā iekšzemes kopprodukta izmaiņas no 2000.gada līdz 2017.gadam[2]

Gads	IKP 2010.gada salīdzināmajās cenās, tūkst. eiro	Absolūtās izmaiņas, tūkst. eiro	Relatīvās izmaiņas, %
2000	12396557	635883	5,41
2001	13197537	800980	6,46
2002	14134962	937425	7,10
2003	15326637	1191675	8,43
2004	16604196	1277559	8,34
2005	18380353	1776157	10,70
2006	20565664	2185311	11,89
2007	22617967	2052303	9,98
2008	21815562	-802405	-3,55
2009	18673752	-3141810	-14,40
2010	17937881	-735871	-3,94
2011	19082501	1144620	6,38
2012	19852409	769908	4,03
2013	20334793	482384	2,43
2014	20712663	377870	1,86
2015	21328182	615519	2,97
2016	21799283	471101	2,21
2017	22791006	991723	4,55

2.3.tabulā attēlotas reālā IKP vērtības 2010.gada salīdzināmajās cenās, to absolūtais un relatīvais pieaugums. Kā redzams tabulā, tad no 2000. līdz 2007.gadam IKP ir audzis par vismaz 5 % gada laikā, šajā laika posmā vislielākais pieaugums bijis no 2005. uz 2006.gadu, IKP pieauga par apmēram 2,2 milj. eiro jeb 11,89%. 2008.gadā pasaules finanšu krīzes laikā IKP samazinājās par 3,55%, un nākamajā 2009.gadā vēl par 14,4%. 2010.gadā bija mazliet mazāks IKP kritums nekā 2008. un 2009.gadā, tad IKP samazinājās tikai par 3,94%. Tālākajos gados no 2011 līdz 2017.gadam IKP pieauguma lielums svārstījās no 1,86% - 6,38%. Pēdējos gados IKP ir audzis lēni, ja salīdzina ar pirms krīzes pieauguma tempiem. 2017.gadā IKP pieauga par 4,55% jeb apmēram par 1 milj. eiro.

Pēc autora domām, ir labi, ka nav straujas IKP izaugsmes, jo kā tas ir liecinājis vēsturiski, tad pēc straujas IKP izaugsmes seko krīze un Latvijas valstij krīze nemaz nav nepieciešama, jo vietām vēl ir jūtamas pagājušās krīzes sekas. IKP izaugsmei vajadzētu būt mērenai, apmēram 5-6% gadā, kā tas redzams tabulā. Ja ekonomikas izaugsme ir straujāka, tas var liecināt par to ka ekonomika “pārkarst” un drīzumā tad var sagaidīt finanšu krīzi.

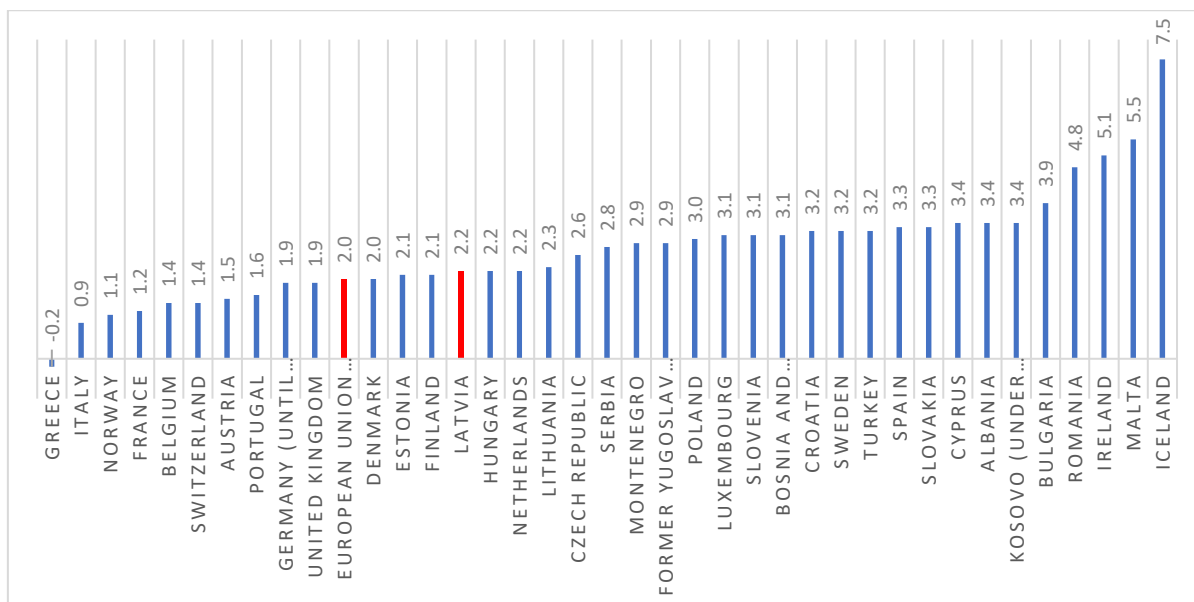
Lai saprastu, vai iedzīvotāju izmaiņām ir kādas kopsakarības ar reālo iekšzemes kopproduktu, darba autors uzskata par svarīgu apskatīt un izanalizēt reālo iekšzemes kopproduktu uz vienu iedzīvotāju (skat. 2.4.tabulu).

2.4.tabulā var apskatīt iekšzemes kopproduktu uz vienu iedzīvotāju un tā izmaiņas no 2000. līdz 2017.gadam. Tāpat kā 2.3.tabulā arī šeit ir vērojamas līdzīgas tendences kritumiem un pieaugumiem, vienīgā atšķirība ir tajā, ka papildus IKP mainās arī iedzīvotāju skaits, tas dod savādākas izmaiņas. No 2000. līdz 2006.gadam katru gadu bija novērojams IKP relatīvā pieauguma palielinājums, 2000.gadā tas bija 6,42%, bet 2006.gadā 12,9%, šajā laikā IKP pieaugums bija palielinājies divas reizes. 2007.gadā bija vērojams IKP pieaugums samazinājums, IKP pieauga par 10,86%, tas ir apmēram par 2% mazāk nekā 2006.gadā. Šāds pieaugums iespējams liecināja, par to, ka iepriekšējos gados ekonomika jau sāka pārkarst un, ka nekas labs nav gaidāms. No 2008. līdz 2010.gadam bija pasaules finanšu krīzes laikā bija vērojams IKP kritums, attiecīgi 2008.gadā IKP samazinājās par 2,51%, 2009.gadā par ievērojamu lielumu – 12,98%, kas bija vislielākais kritums šajā periodā un 2010.gadā par 1,89%. Tālākajos gados, attiecīgi 2011.gadā jau bija vērojams krietns IKP pieaugums, tas pieauga par 8,37% un pieauguma palielinājums gada laikā bija par apmēram 10% punktiem. Tālākajos gados no 2012. līdz 2016.gadam IKP pieaugums svārstījās no 3,15% līdz 5,32% gadā. 2017.gadā IKP pieaugums bija 5,68%, ko autors uzskata par diez gan labu pieauguma tempu, un šādam tempam, autoraprāt, vajadzētu būt katru gadu, jo šādā veidā nepārkarst ekonomika.

Latvijas valsts iekšzemes kopprodukts un tā izmaiņas uz vienu iedzīvotāju no 2000.gada līdz 2017.gadam

Gads	Uz vienu iedzīvotāju, eiro faktiskajās cenās	Absolūtās izmaiņas	Relatīvās izmaiņas, %
2000	5236	316	6,42
2001	5646	410	7,83
2002	6118	472	8,36
2003	6698	580	9,48
2004	7337	639	9,54
2005	8210	873	11,90
2006	9269	1059	12,90
2007	10276	1007	10,86
2008	10018	-258	-2,51
2009	8718	-1300	-12,98
2010	8553	-165	-1,89
2011	9269	716	8,37
2012	9762	493	5,32
2013	10103	341	3,49
2014	10386	283	2,80
2015	10786	400	3,85
2016	11126	340	3,15
2017	11758	632	5,68

Lai saprastu, vai Latvija IKP izaugsme ir laba, to salīdzina ar pārējām Eiropas Savienības dalībvalstīm (skat. 2.4.attēlu). Salīdzināti tiks reālā IKP izaugsme pagājušā gada cenās.

2.4.attēls. Reālā IKP izmaiņas(%) ES dalībvalstīs 2016.gadā[3]

Kā redzams, tad tikai viena valsts no ES dalībvalstīm 2016.gadā bija bez reālā IKP pieauguma, Grieķijas reālais IKP samazinājās par 0,2%. Lai arī Latvijas valsts reālais IKP palielinājās tikai par 2,2%, tomēr Latvija atrodas virs ES dalībvalstu vidējā rādītāja, kas ir 2%. Latvijas kaimiņvalstīm Igaunijai 2,1% pieaugums, bet Lietuvai 2,3% pieaugums, kas lielā mērā neatšķiras arī no Latvijas pieauguma. Vislielākais pieaugums 2016.gadā bija novērojams Islandei un tas bija 7,5%, tas ir par 2% punktiem vairāk nekā tuvākajai sekotājai Maltai, kuras pieaugums bija 5,5%.

Pēc darba autora domām Latvijas pieaugums temps uz pārējo valstu fona ir labs, jo atrodamies virs Eiropas Savienības vidējā rādītāja un mūsu kaimiņvalstīm ir apmēram tāds pats pieauguma temps kā Latvijai.

2.3.IKP izaugsmes ietekmējošo faktoru analīze un prognoze

Šajā nodaļā autors apskatīs kā, kurš no faktoriem ietekmē ekonomisko izaugsmi un kāda ir šī faktora individuālā korelācija ar ekonomisko izaugsmi. Šāda veida analīze palīdzēs atlasīt vajadzīgos faktoros modeļa veidošanai.

Par pamatu tiks izmantoti autoru Spilioti un Vamvoukas modelis par valsts parāda ietekmi uz ekonomisko izaugsmi Grieķijā. Šajā modelī ir iekļauti 12 faktori, bet darba autors no šiem faktoriem atlasīs piemērotākos Latvijai un arī tos faktoros, kuriem būs pieejami dati. Grieķu autoru modeļa faktori.[24, 36] :

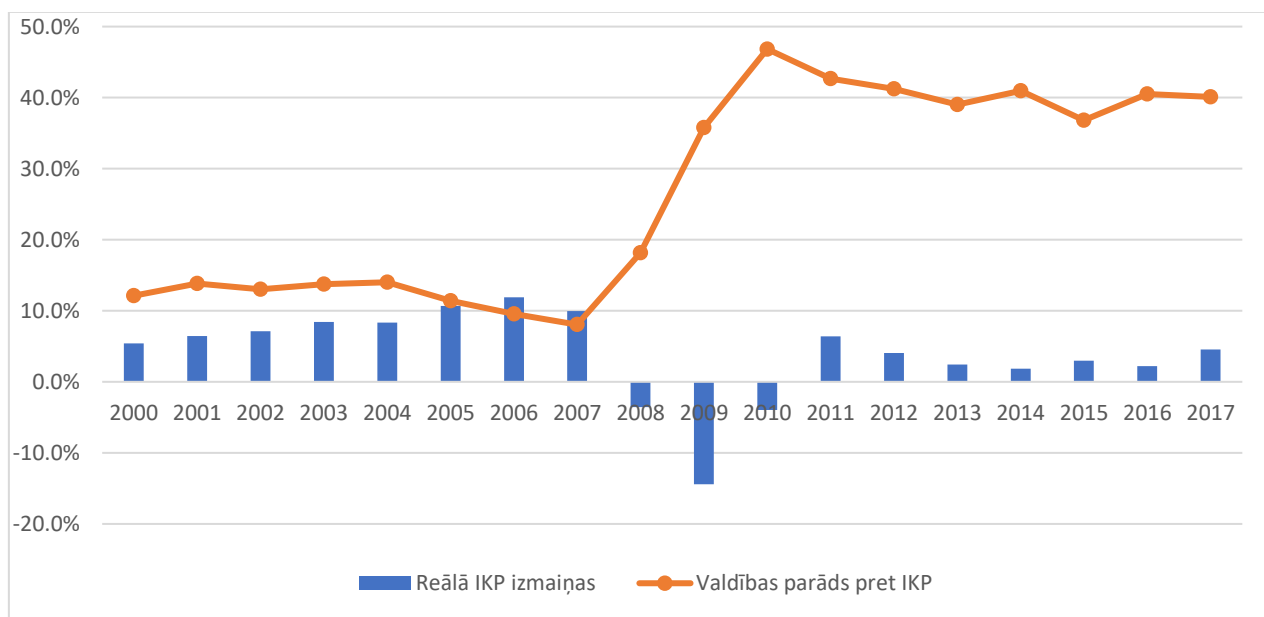
- Vispārējs valdības parāds;
- IKP uz vienu iedzīvotāju;

- Bruto iekrājumi;
- Īstermiņa procentu likmes aizņēmumiem;
- Preču un pakalpojumu eksports;
- Preču un pakalpojumu imports;
- Maksājumu, darījumu bilance;
- Iedzīvotāju skaita pieaugums;
- Bezdarba līmenis;
- Iedzīvotāju skaits;
- Preču un pakalpojumu tirdzniecība;
- Preču un pakalpojumu tirdzniecības pieaugums.

Ceturkšņu datu trūkumu dēļ modelī tiks izmantota ikgadējā statistika.

Valdības parāds

Latvijas valsts parāds ir veidojies pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas, kas laikā līdz 2007.gadam budžeta ieņēmumu un valsts, pašvaldību īpašumu privatizācijas procesā gūtie ieņēmumi nebija pietiekamā lielumā, lai nodrošinātu valsts budžeta likumā paredzēto izdevumu finansēšanu. Līdz ar to 1992.gadā pirmais ārējā aprāda aizņēmums tika veikts no Starptautiskā Valūtas fonda.

2.5.attēls. Reālā IKP izmaiņas(%) un valdības parāds pret faktisko IKP(%), no 2000. līdz 2017.gadam.[2]

2.5.attēlā ir parādīta sakarība starp ekonomisko izaugsmi un valdības parādu. Uzreiz ir pamanāma sakarība, ka pieaugot ekonomiskajai izaugsmei samazinās valdības parāds un arī pretēji. Kā redzams, tad no 2004. līdz 2007.gadam pieaug ekonomiskā izaugsme, bet valdības parāds pret IKP samazinās, pēc tam nākamajos gados ir manāms pretējais, ekonomiskā

izaugsme jeb reālais IKP samazinās un ļoti strauji pieaug valdības parāds pret IKP. Šādam valdības parāda pieaugumam ir divi skaidrojumi. Pirmais, samazinoties IKP valdības parāda īpatsvars pret IKP pieaug, otrs, ir tāds, ka krīzes apstākļos valdības aizņemas papildus līdzekļus, lai varētu segt budžeta izdevumus.

Lai novērtētu sakarību starp valdības vispārējo parādu un IKP izaugsmi, tika aprēķināta korelācija par laika posmu no 2002.gada 2.ceturkšņa līdz 2017.gada 4.ceturksnim un arī par laika posmu no 2000. līdz 2017.gadam. Valdības vispārējais parāds tika izteikts procentu izmaiņās pret iepriekšējo periodu.

2.5.tabula

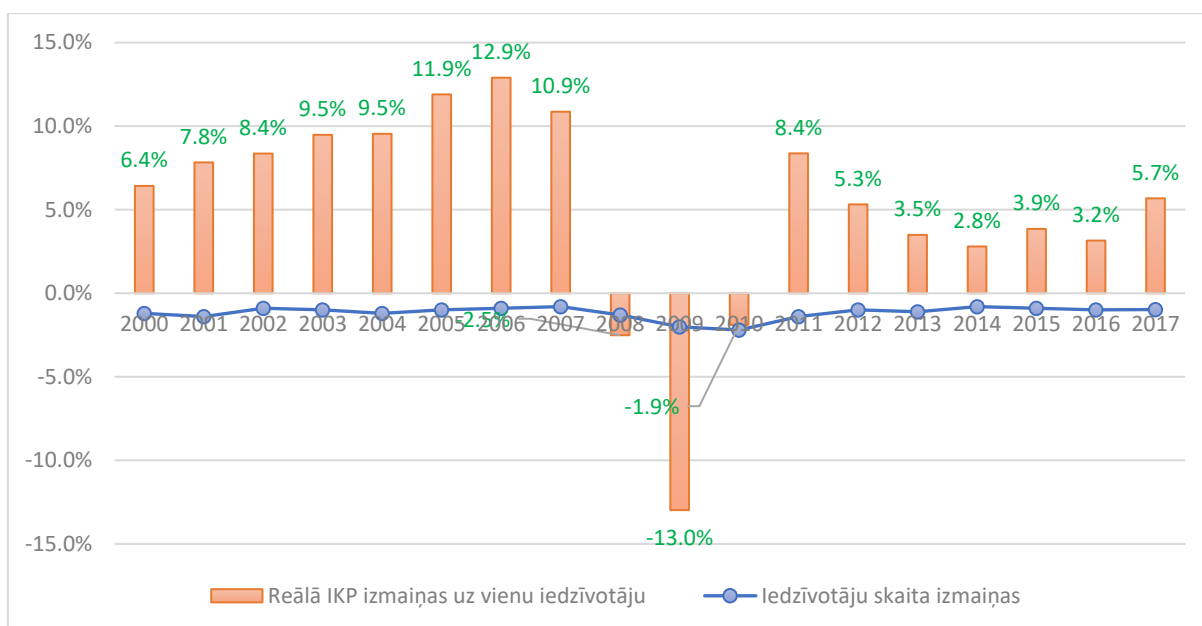
Korelācija starp valdības vispārējo parādu un IKP izaugsmi

Laika periods	Korelācija	Sig.	Novērojumu skaits
2002Q2 – 2017Q4	-0,162	0,103	63
2000-2017	-0,245	0,061	18

Kā redzams 2.5.tabulā, tad starp IKP izaugsmi un valdības vispārējā parāda procentuālajām izmaiņās pastāv negatīva korelācija, kas ir 16,2 % liela. Šādas korelācijas saites tiek uzskatītas par vājām. Kā arī Sig. Vērtība ir 0,103, kas parāda to, ka rādītājs nav statistiski nozīmīgs.

Iedzīvotāju skaits

Ekonomikas attīstībai ļoti svarīgs ir iedzīvotāju skaits un tā izmaiņas, jo iedzīvotāji ir gan patērētāji, gan darba spēks, gan arī uzņēmēji. Pie straujām iedzīvotāju skaita izmaiņām arī ekonomiskie rādītāji var mainīties. Pēc autora domām, Latvijas valsts ir labs piemērs, tam kā var mainīties ekonomiskie rādītāji iedzīvotāju skaita izmaiņu dēļ.

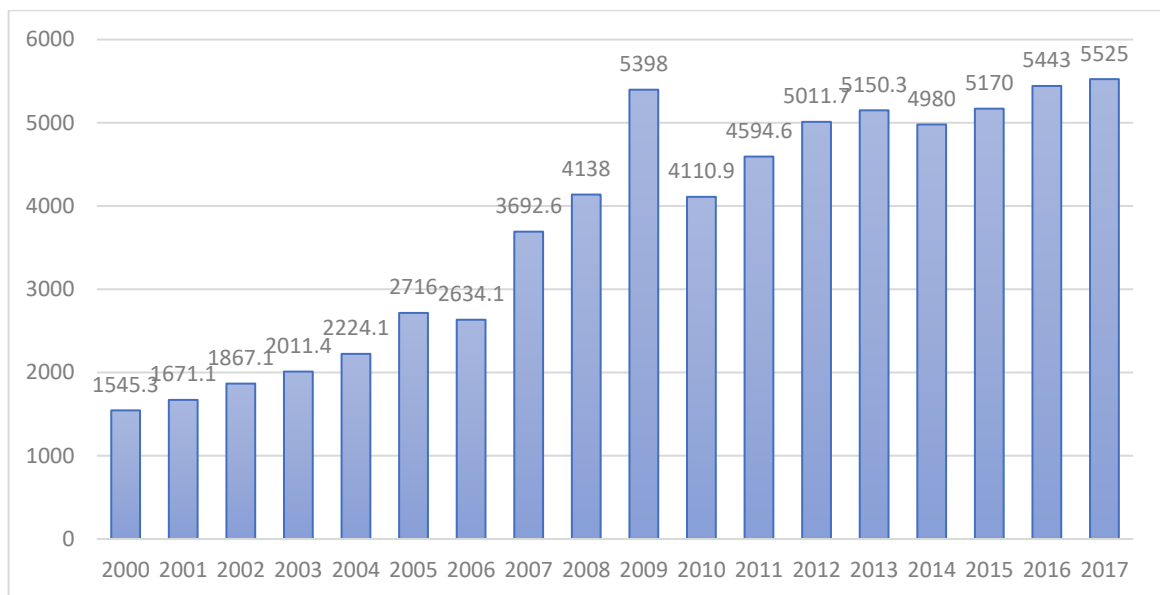
2.6.attēls. Reālā IKP izmaiņas uz 1 iedzīvotāju(%) un iedzīvotāju skaita izmaiņas(%), no 2000. līdz 2017.gadam.[2]

2.6.attēlā, līdzīgi kā 2.5.attēlā arī ir vērojama neliela tendence starp iedzīvotāju skaita izmaiņām un reālā IKP izmaiņām. Jāizceļ ir tas, ka šajā 18 gadu periodā no 2000. līdz 2017.gadam nevienam gadam nav bijušas pozitīvas iedzīvotāju skaita izmaiņas. Kā redzams, tad no 2008.gada līdz 2010.gadam bija IKP izaugsmes samazinājums un šajos gados arī bija lielākais iedzīvotāju skaita samazinājums, kas liecina par nelielu sakarību.

Darba autors uzskata, ka starp šiem diviem rādītājiem ir vērojamas kopsakarības un iedzīvotāju izmaiņas ietekmē ekonomisko izaugsmi jeb IKP absolūto izmaiņu lielumu. Ja iedzīvotāju skaits samazinās lēnāk, tad arī ekonomiskā izaugsme ir straujāka.

Bruto uzkrājumi

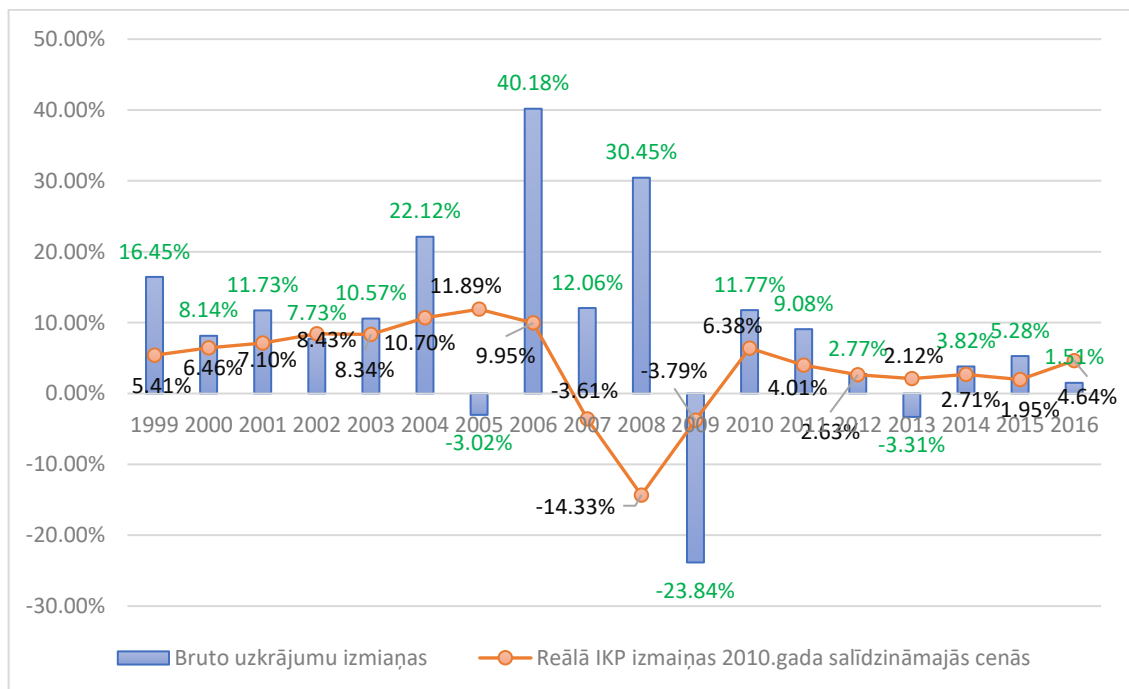
Iekšzemes bruto uzkrājumi bieži norāda uz ekonomisko situāciju valstī un arī valsts iespējamo ekonomisko izaugsmi. Bruto uzkrājumi ir naudas līdzekļu, kurus valsts, uzņēmumi, iedzīvotāji nenovirza izdevumiem. Ar līdzekļiem, kurus valsts neizlieto pārsvarā tiek veiktas divas darbības, tie tiek novirzīti parāda atmaksai vai arī uzkrājumiem.

2.7.attēls. Bruto uzkrājumu apjoms no 2000. līdz 2017.gadam.(milj. eiro)

Kā redzams 2.7.attēlā, tad Valsts bruto uzkrājumu apjomam ir tendence palielināties, kas ir ļoti pozitīvi vērtējams faktors. Vislielākais uzkrājumu apjoms bija 2009., 2016. un 2017.gadā, kad uzkrājumu apjoms sasniedza apmēram 5,5 miljardus eiro.

Lai saprastu kāda ir sakarība starp ekonomisko izaugsmi un bruto uzkrājumiem autors apskatīs bruto uzkrājumu izmaiņas un reālā IKP izmaiņas (skat. 2.8.att.).

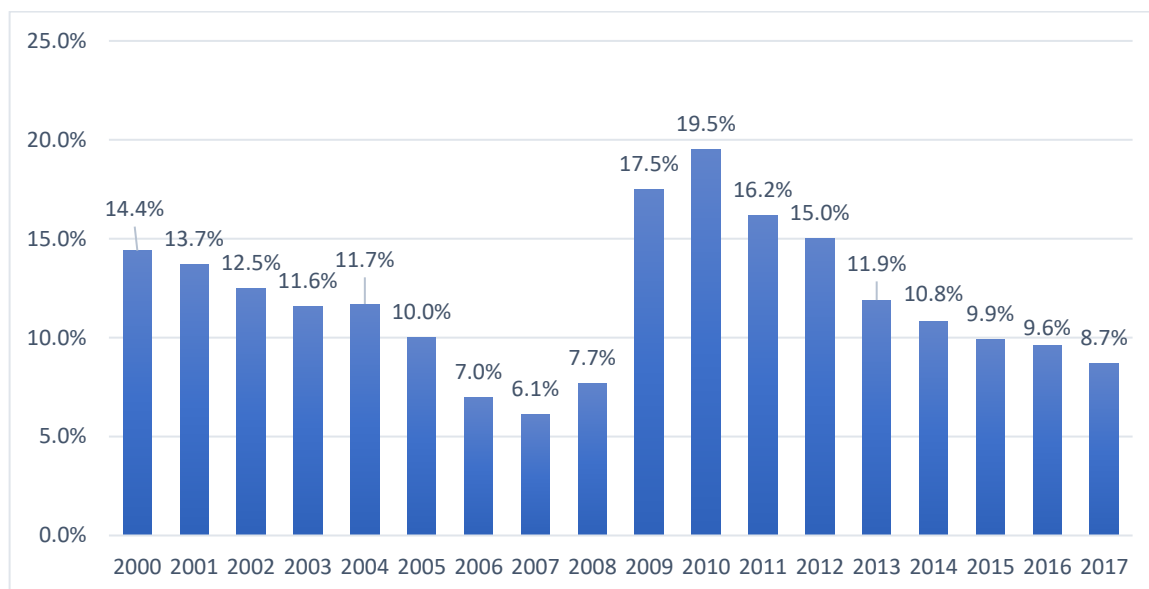
2.8.attēls.Bruto uzkrājumu izmaiņas(%) un reālā IKP izmaiņas(%), no 2000. līdz 2017.gadam[2]

2000.gadā bruto uzkrājumu pieaugums bija 16% salīdzinot ar 1999.gadu un līdz 2004.gadam pieaugumu tempi svārstījās (skat. 2.8.att.). Uzmanība jāpievērš 2007.gadam, kad

jau bija aizdomas par krīzi uzkrājumu pieaugums bija par 40% salīdzinot ar 2006.gadu. Pēc 2007.gada starp bruto uzkrājumu izmaiņām un IKP izmaiņām ir vērojama kopīga tendence abiem samazināties, tas izskaidrojams ar krīzes apstākļiem.

Bezdarba līmenis

Bezdarbam ir ietekme uz ekonomisko izaugsmi. Jo lielāks ir bezdarba līmenis, no vairāk problēmas tiek radītas uzņēmumu vidū, līdz ar to tiek samazināta ekonomiskā izaugsme.

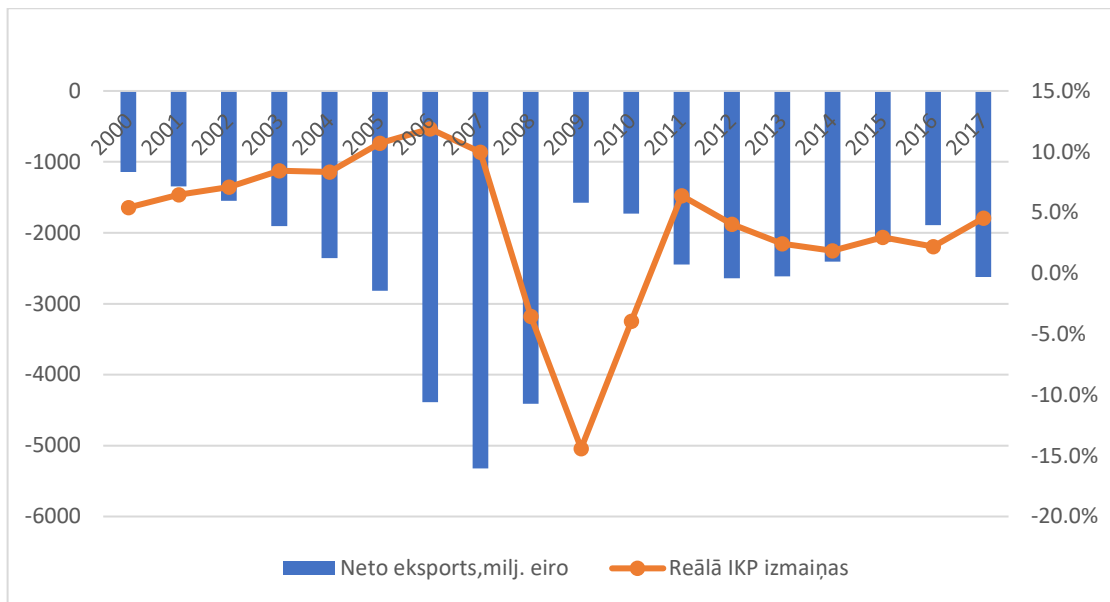

2.9.attēls. **Bezdarba līmenis(%) no 2000. līdz 2017.gadam[2]**

Bezdarba līmenis 2000.gadā bija 14,4 % (skatīt 2.9.att.) no iedzīvotājiem vecumā no 15 līdz 74 gadiem. No 2000. līdz 2003.gadam katru gadu bezdarba līmenis samazinājās, bet tad 2004.gadā palielinājās par 0,1%. Pēc tam no 2004. līdz 2007.gadam atkal turpinājās bezdarba līmeņa samazinājums, līdz tas sasniedza savu zemāko punktu 18 gadu laikā, tas bija 2007.gadā, kas bezdarba līmenis bija 6,1% liels. 2007.gadā radās jaunas darba vietas un ekonomika atradās virsotnes fāzē, tāpēc pastāvēja ļoti liels brīvo darba vietu skaits. 2008.gadā jau bija vērojams neliels bezdarba līmeņa palielinājums uz 7,7%, kas jau liecināja par to, ka ekonomiku var skart krīze. Un tad no 2008. uz 2009.gadu bija gandrīz 10% liels bezdarba pieauguma lēciens un bezdarbs 2009.gadā sasniedza jau 17,5%. 2010.gadā sekoja arī neliels bezdarba pieaugums līdz 19,5%. Tālākajos gados no 2010. līdz 2017.gadam sekoja bezdarba līmeņa samazinājums un 2017.gadā bezdarba līmenis jau ir tuvu pirms krīzes bezdarba lielumam, tas ir 8,7%.

Neto eksports

Neto eksports ir nākamais faktors, kas ietekmē ekonomisko izaugsmi, kuru autors ir izvēlējis. Autors par svarīgu uzskata salīdzināt reālā IKP izmaiņas un neto eksporta apjomu (skat. 2.10.att).

2.10.attēls. Neto eksporta apjoms(milj. eiro) un reālā IKP izmaiņas(%) no 2000. līdz 2017.gadam[2]

Kā redzams, tad neto eksports Latvijas gadījumā ir negatīvs, tas nozīmē, ka imports ir lielāks par eksportu. 2.10.attēlā uz labās ass redzamas reālā IKP procentuālās izmaiņas, bet uz kreisās ass – neto eksporta apjoms milj. eiro. No 2000. līdz 2007.gada neto eksports katru gadu samazinājās. No 2008.gada neto eksporta apjoms sāka palielināties, tas skaidrojams ar to, ka pasaules finanšu krīzi un notika tāpēc, ka Latvijā samazinājās importa apjomi, jo daudzas valstis vairs neveica eksportu uz Latviju. Kā redzams tad no 2008. līdz 2017.gadam neto eksporta apjomi ir svārstīgi.

Darba autors Latvijas ekonomiskās izaugsme un valdības parāda analīzes laikā nonāca pie šādiem secinājumiem:

- Latvijas ekonomiskā izaugsme 2016.gadā bija tikai 2,2%, kas pārsniedz Eiropas Savienības vidējās izaugsmes rādītāju tikai par 0,2%.
- Latvijas gadījumā valdības parāds ir maza daļa no IKP, tāpēc tas neietekmē negatīvi ekonomisko izaugsmi, no tā var secināt, ka neliels budžeta deficīts un stabils valdības parāds nesamazina ekonomisko izaugsmi.
- Lielākā daļa no valdības parāda sastāda eiro obligācijas, līdz ar to valdības parāda atmaksa netiek pakļauta tik lielam valūtu riskam, jo eiro ir viena no stabilākajām valūtām.

Darba trešo nodaļu autors veltīs ekonomiskās izaugsmes ekonometriskā regresijas modeļa izveidei un 2018.gada un 2019.gada ekonomiskās izaugsmes prognozēšanai.

3.VALSTS PARĀDA UN TĀ IETEKME UZ EKONOMISKO IZAUGSMI MODELĒŠANA

3.1.Modela pamatojums

Ir jāatzīmē, ka pētījuma gaitā autors ir mēģinājis veidot vairākus ekonometriskus modeļus, kuros iekļauti papildus mainīgie, kurus var apskatīt 1., 2., 3., un 4.pielikumā. Šie modeļi nebija izdevušies, tāpēc, ka iekļautie mainīgie nebija statistiski nozīmīgi.

Modelī tiks izmantoti 3.1.tabulā norādītie mainīgie. Mainīgie atlasīti pēc vairāku ekonomikas modeļu izveides mēģinājumiem. Modelī iekļauto skaitļu absolūtās vērtības ir miljonos eiro.

3.1.tabula

Modelī iekļautie mainīgie un to raksturojums

Apzīmējums	Apzīmējuma skaidrojums	Mērvienība	Sagaidāma zīme
REAL_GDP	Reālais IKP	Faktiskais skaitlis tūkstošos	Atkarīgais mainīgais
DEBT	Valdības vispārējais parāds	Faktiskais skaitlis miljonos	-
NET_EXPORT	Neto eksports	Faktiskais skaitlis	-
GROSS_SAVINGS	Bruto uzkrājumu izmaiņas	Izmaiņas procentos pret iepriekšējo periodu	+
UNEMPLOYMENT	Bezdarba līmenis	Nestrādājošie pret kopējo iedzīvotāju skaitu vecumā no 15-74 gadiem, procentos	+
POPULATION	Iedzīvotāju skaits	Kopējais Latvijas iedzīvotāju skaits	-
POPULATION_P	Iedzīvotāju skaita izmaiņas	Relatīvās izmaiņas procentos	-

Modelī kā atkarīgais mainīgais(Y) ir izvēlēts reālais iekšzemes kopprodukts, tāpēc rādītājam nav norādīta zīme kā tas ietekmēs modeli. Šīs nodaļas ietvaros vietās, kur pieminēts IKP, tas ir reālais IKP.

Kā galvenie datu avoti tika izmantotas Eurostat un Centrālās Statistikas Pārvaldes datubāzes un Fiskālās disciplīnas padomes[31]. Modeļa izejas datus var aplūkot 5.pielikumā.

3.2.tabula

Aprakstošā statistika

	Mean	Std. Deviation	N
REAL_GDP	18744,4937	3235,45690	18
UNEMPLOYMENT	12,1222	3,70414	18
NET_EXPORT	-2516,2718	1130,92845	18
DEBT	5358,8833	3920,98449	18
GROSS_SAVINGS	3771,2889	1479,21706	18
POPULATION	2157727,7222	140612,79346	18
POPULATION_P	-1,1706	,38557	18

Kā redzams 3.2.tabulā, tad modelī ir 6 mainīgie, reālais IKP(REAL_GDP) ir atkarīgais mainīgais lielums un bezdarba līmenis(UNEMPLOYMENT), neto eksports(NET_EXPORT), valdības parāds (DEBT), iekšzemes bruto uzkrājumi (GROSS_SAVINGS), iedzīvotāju skaits (POPULATION) un iedzīvotāju skaita izmaiņas(POPULATION_P) ir neatkarīgie mainīgie. Tabulas otrajā ailē attēlotas vidējās vērtības(Mean), trešajā ailē standartnovirze(Std. Deviation) un pēdējā ailē ir izlases lielums, kas visiem datiem ir nemainīgs, tas ir 18 jeb laika posms no 2000. līdz 2017.gadam.

Datu korelācija

		REAL_GDP	UNEMPLOYMENT	NET_EXPORT	DEBT	GROSS_SAVINGS	POPULATION	POPULATION_P
Pearson Correlation	REAL_GDP	1,000	-,486	-,646	,631	,799	-,792	,239
	UNEMPLOYMENT	-,486	1,000	,696	,199	,036	,065	-,780
	NET_EXPORT	-,646	,696	1,000	,115	-,127	,091	-,364
	DEBT	,631	,199	,115	1,000	,929	-,956	-,123
	GROSS_SAVINGS	,799	,036	-,127	,929	1,000	-,938	-,093
	POPULATION	-,792	,065	,091	-,956	-,938	1,000	-,099
	POPULATION_P	,239	-,780	-,364	-,123	-,093	-,099	1,000

Modeļa izveidē ir svarīga datu korelācija (skat. 3.3.tab.). Tabulā aplūkojama korelācija starp datiem. Vislabākā korelācija pastāv starp IKP un bruto uzkrājumiem, tā ir 79,9% stipra, korelācija ir pozitīva, tas nozīmē, ka palielinoties bruto uzkrājumiem palielināsies arī IKP. No tā var secināt, ka Latvijas bruto uzkrājumi pozitīvi ietekmē IKP, jo aizņemtie līdzekļi tiek izlietoti lietderīgi un ņemot vērā pārējos faktoros, valdības parāds palielina IKP. Vēl stipras korelatīvās saites pastāv starp bezdarba līmeni un iedzīvotāju skaita izmaiņām. Starp valdības parādu un reālo IKP pastāv vidēji ciešas korelatīvās saites, t.i. 63,1%, tas nozīmē, ka valsts parāds ietekmē reālo IKP diez gan lielā mērā.

Modeļa kopsavilkums

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	,997 ^a	,994	,991	307,45563	2,005

a. Predictors: (Constant), POPULATION_P, GROSS_SAVINGS, NET_EXPORT, UNEMPLOYMENT, DEBT, POPULATION

b. Dependent Variable: REAL_GDP

Kā redzams modeļa kopsavilkuma tabulā 3.4., tad determinācijas koeficients(R square), rāda to, ka 99,4% no rezultatīvās pazīmes variācijas izskaidro dotais modelis. Kopējais

novērojumu skaits modelī bija 18. Tabulā attēlota standartkļūda(Std. Error), kas ir ~307. Modelis ir statistiski nozīmīgs, jo F-testa vērtība(Sig. F Change) ir 0. Durbina-Vatsona(Durbin-Watson) tests uzrāda nelielas autokorelācijas problēmas, jo lieluma intervāls ir [0,435:2,015], bet lielā mērā vērtība iekļaujas dotajā intervālā.

3.5.tabula

Koeficienti

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	
	B	Std. Error	Beta			
1	(Constant)	64355,426	10256,751		6,274	,000
	UNEMPLOYMENT	-206,056	53,195	-,236	-3,874	,003
	NET_EXPORT	-1,023	,114	-,357	-8,976	,000
	DEBT	-,472	,159	-,572	-2,963	,013
	GROSS_SAVINGS	,796	,192	,364	4,139	,002
	POPULATION	-,022	,004	-,971	-4,974	,000
	POPULATION_P	-1738,698	384,402	-,207	-4,523	,001

a. Dependent Variable: REAL_GDP

3.5.tabulā aplūkojama koeficientu analīze. Pats svarīgākais ir tas vai koeficienti ir statistiski nozīmīgi, par to palīdz pārlicināties F-testa p vērtība(Sig), kā tabulā redzams, tad visiem koeficientiem tā ir 0 vai tuvu tai.

Konstante modelī ir ~64355 milj. eiro liela. Tas nozīmē, ka faktori, kas modelī netiek ņemti vērā vidēji palielina reālo IKP par 64355 milj. eiro.

Pirmais koeficients ir bezdarba līmenis. Šo koeficientu interpretē šādi – ja bezdarba līmenis pieaug par 1%, tad reālais IKP vidēji samazināsies par ~206 milj. eiro, ja pārējie faktori ir nemainīgi.

Neto eksporta(NETO_EX) koeficients ir -1,023, kas nozīmē to, ja neto eksports palielināsies par 1 milj. eiro, tad reālais IKP vidēji samazināsies par 1,023 milj. eiro, ja pārējie faktori ir nemainīgi. Tas izskaidrojams ar to, ka Latvijai neto eksports ir negatīvs un katru gadu šī negatīvā bilance palielinās, bet tajā pašā laikā IKP pieaug, tāpēc arī modelī ir šāda kopsakarība, ka neto eksporta samazinājums dod reālā IKP pieaugumu.

Valdības parāda koeficients ir 0,472, interpretācija ir šāda – ja valdības parāds palielināsies par 1 milj. eiro, tad reālais IKP vidēji samazināsies par 0,472 milj. eiro, ja pārējie faktori ir nemainīgi. No tā var secināt to, ja valdības parāds pieaug, tad reālais IKP samazināsies. Kā iepriekšējā nodaļā tika minēts, ka pētījumos ir pierādīts tas, ka valdības parāds negatīvi ietekmē IKP izaugsmi, ja tas ir pārāk liels. Latvijas gadījumā valdības parāds nav liels un tāpēc reālo IKP tas ietekmē ļoti mazā mērā.

Ceturtais koeficients iekšzemes bruto uzkrājumi(GROSS_SAVINGS). Ja bruto uzkrājumi palielinās par 1 %, tad reālais IKP vidēji pieaug par 0,796 milj. eiro, ja pārējie faktori paliks nemainīgi. Autors to skaidro ar to, ka parasti bruto uzkrājumi palielinās “ziedu laikos” jeb ekonomiskā cikla virsotnē, tāpēc ir ievērojamas sakarības starp IKP pieaugumu un bruto uzkrājumu pieaugumu vienlaicīgi.

Piektais koeficients ir iedzīvotāju skaits(POPULATION), šo interpretē šādi – ja iedzīvotāju skaits palielināsies par 1000, tad reālais IKP vidēji samazināsies par 22 milj. eiro, pārējiem faktoriem paliekot nemainīgiem. Šis rādītājs arī tāpat kā neto eksports ir raksturīgs tikai Latvijas gadījumā, jo iedzīvotāju skaits nemitīgi samazinās.

Sestais koeficients ir iedzīvotāju skaita izmaiņas(POPULATION_P), koeficienta lielums ir apmēram ~ -1738. Tas nozīmē to, ka, ja Iedzīvotāju skaits pieaug par 1%, tad reālais IKP vidēji samazinās par 1738 milj. eiro, ja pārējie faktori ir nemainīgi. To var izskaidrot ar to, ka Latvijā nepārtraukti samazinās iedzīvotāju skaits, tas notiek katru gadu, bet tajā pašā laikā arī notiek ekonomiskā izaugsme.

Darba autors skaidro, ka šis modelis ir specifisks Latvijas gadījums, jo Latvijā katru gadu samazinās iedzīvotāju skaits. Ja iedzīvotāju skaits palielinātos, tad modelim noteikti būtu jāveic uzlabojumi, lai nebūtu tā, ka iedzīvotāju skaita palielinājums samazinātu reālo IKP. Divu gadu prognozei šis modelis ir derīgs, jo tuvāko divu gadu laikā netiek prognozēts iedzīvotāju skaita pieaugums.

3.2.Latvijas valsts ekonomiskās izaugsmes prognozēšana un rezultātu novērtējums

Ar lineāro regresiju tika iegūti koeficienti katram no ietekmējošajiem faktoriem, ar kuru palīdzību iespējams noteikt kā katrs no tiem ietekmē iekšzemes kopprodukta apjomu un tā izaugsmi.

$$\text{REAL_GDP} = 64355,426 - 206,056 * \text{UNEMPLOYMENT} - 1,023 * \text{NET_EXPORT} - 0,472 * \text{DEBT} + 0,796 * \text{GROSS_SAVINGS} - 0,022 * \text{POPULATION} - 1738,698 * \text{POPULATION_P}$$

Ekonometriskā modeļa apzīmējumu atšifrējumus var apskatīt 3.1.tabulā

Latvijas ekonomiskās izaugsmes prognoze

Lai veiktu ekonomiskās izaugsmes prognozi, darba autors izmantojot trenda formulu *MS Excel* programmatūrā aprēķināja nākotnes iespējamus rādītājus.(skat 3.6.tab.)

Makroekonomisko rādītāji 2017.gada un prognoze 2018., 2019.gadam

Rādītājs	2007	2018	2019
Neto eksports, milj. eiro	-2624	-2584,99	-2335,69
Vispārējais valdības parāds, milj. eiro	10782,3	12974,14	13670,48
Bruto uzkrājumi, milj. eiro	5525	5766,865	6129,558
Iedzīvotāju skaits	1950116	1908422	1882179
Iedzīvotāju skaita izmaiņas(%)	-0,97	-1,11	-1,10
Bezdarba līmenis(%)*	8,7	8,2	7,7

*FM prognoze[27]

Vienīgais no tabulas rādītājiem, kas ir valdības aprēķināts ir bezdarba līmenis[27], autors izlēma, to iekļaut prognožu veikšanā.

Reālā IKP prognoze 2018. un 2019.gadam

Veids/Gads	2018	2019
Reālā IKP prognoze, milj. eiro	23731,179	24106,475
Pieaugums salīdzinājumā ar iepriekšējo periodu	4,13%	1,58%
Valdības prognoze pieauguma prognoze	4,0%	3,1%

*MK prognoze[34]

Kā redzams 3.7.tabulā, tad autora prognoze tikai nelielā mērā atšķiras no valdības prognozes. Ar ekonometriskā regresijas modeļa palīdzību, autors prognozē, ka 2018.gadā reālais IKP pieaugs par 4,13%, bet valdība prognozē, ka pa 4%, atšķirība ir tikai 0,13% punkti, kas ir ļoti maz, jo šāda svārstības prognozēm ir pieļaujamas. 2019.gada prognoze atšķiras

mazliet vairāk, jo iespējams valdības rīcībā esošā informācija dod lielāku priekšstatu par to, kādi faktori vairāk ietekmēs ekonomisko izaugsmi 2019.gadā. Autors prognozē, ka reālais IKP pieaugs par 1,58%, bet valdība, ka par 3,1%.

Darba trešās nodaļas beigās darba autors ir apkopojis svarīgākos secinājumus:

- Valsts ekonomiskās izaugsmes modelēšana ir sarežģīts process, jo ekonomisko izaugsmi ietekmē daudz un dažādi rādītāji un ne vienmēr par šiem rādītājiem dati ir pieejami, tāpēc darba autors izmantoja pieejamos rādītājus.
- Ar autora veidoto ekonometrisku regresijas modeli tika secināts, ka valdības parāds pašreizējā apjomā, kad ir apmēram 40% no IKP, kas nedaudz samazina reālā IKP pieaugumu, jeb ekonomisko izaugsmi.
- Centrālajai Statistikas pārvaldei vajadzētu uzlabot datu klāstu par valdības parādu un arī par citiem faktoriem, kas ietekmē ekonomisko izaugsmi būtu nepieciešami ceturkšņa rādītāji, lai veiksmīgāk varētu prognozēt ekonomisko izaugsmi.

SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Darba izstrādes gaitā autors nonāca pie sekojošiem secinājumiem:

1. Latvijas Valsts parādu pārvalda Valsts kase, kas atrodas Finanšu ministrijas pakļautībā. Valsts kase aizņemas naudu vajadzības gadījumā, veic aizņēmumu atmaksu, izstrādā parāda vadības stratēģiju.
2. Galvenais iemesls kāpēc valdībai ir nepieciešams aizņemties ir budžeta deficīta segšana. Budžeta deficīts veidojas gadījumā, ja budžeta izdevumi pārsniedz budžeta ieņēmumus. Ilgtermiņā parāda pieaugumu nosaka tieši nepieciešamība finansēt budžeta deficītu.
3. Valdības parāds ir sarežģīts process, jo tas sastāv no divām daļām – parāda politikas un parāda vadības, kas sevī ietver daudz un dažādus procesus, kas skar parāda summas, izlietošanas vajadzības, aizņemšanās avotus u.c.
4. Valdības parādu ir iespējams atmaksāt trīs veidos, novirzot budžeta pārpalikumu parāda dzēšanai, pārdodot valsts rīcībā esošos aktīvus vai pārfinansējot jau esošos parādus.
5. Valdība nepieciešamības gadījumā līdzekļus var aizņemties iekšējos finanšu tirgos, starptautiskajos finanšu tirgos, no starptautiskajām finanšu institūcijām – Pasaules Bankas, Ziemeļu Investīciju bankas, Eiropas Investīciju bankas, Eiropas Padomes Attīstības bankas. Ārkārtas jeb krīzes gadījumos ir iespējams aizņemties ar zemāku procentu likmi no Starptautiskā Valūtas fonda un Eiropas Stabilitātes mehānisma.
6. Viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc Eiropas Savienības valstīs pēdējo gadu laikā ir pieaudzis valdības parāds ir 2007.gada finanšu krīze, kas spieda aizņemties līdzekļus, lai valstis varētu sabalansēt valsts budžeta ieņēmumus ar izdevumiem.
7. Salīdzinot ar citām Eiropas Savienības valstīm Latvijas valdības parāds ir zems, tas ir 8 zemākais parāds un sasniedz 40,1% no IKP 2017.gadā.
8. Pēdējos 18 gados valdībai tikai 1 gadu ir bijusi pozitīva budžeta bilance, bet pārējos 17 gadus ir bijis deficīts, kura segšanai ir bijis nepieciešams aizņemties.
9. Balstoties uz apkopotajiem datiem pašreizējā ekonomiskā izaugsme Latvijā nav pārāk liela. Latvija atrodas 10.vietā no beigām visā Eiropas Savienībā. 2016.gadā IKP izaugsme bija 2,2% salīdzinājumā pret iepriekšējo periodu. Eiropas

Savienības vidējais rādītājs bija 2% un Latvija šo rādītāju pārsniedza tikai par 0,2%

10. Balstoties uz izstrādāto modeli ekonomisko izaugsmi palielina, bruto uzkrājumi un iedzīvotāju skaita samazinājums, bet samazina bezdarba līmenis, neto eksports, valdības parāds.
11. Rādītāju tendencēm saglabājoties nemainīgām pēc izveidotā regresijas modeļa, reālajam IKP 2018.gadā vajadzētu pieaugt par 4,13%, bet 2019.gadā pieaugt par 1,58%, valdības prognoze šiem rādītājiem 2018.gadā ir 4% pieaugums un 2019.gadā 3,1% pieaugums.

Priekšlikumi:

1. Latvijas valdībai būtu nepieciešams samazināt budžeta deficītu laikos, kad ekonomika ir stabila(pašlaik) un ekonomiskā izaugsme ir pietiekami liela, un vairāk uzkrāt iespējamiem krīzes periodiem.
2. Valdībai vajadzētu valsts budžetu ar deficītu/pārpalikumu veidot cikliski, atkarībā no ekonomiskā stāvokļa valstī.
3. Krīzes laikos, valdībai ir jāturpina stimulēt ekonomika aizņemoties papildus līdzekļus, lai palielinātu naudas daudzumu ekonomikā.
4. Centrālajai Statistikas pārvaldei vajadzētu paplašināt datu klāstu, kas pieejams par valdības parādu, kā arī jau esošajiem datiem, kas saistīti ar ekonomisko izaugsmi būtu nepieciešami vairāk ceturkšņu dati, lai veiksmīgāk varētu prognozēt nākotnes ekonomisko izaugs

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

Normatīvie akti:

1. LR MK noteikumi Nr. 497. *Noteikumi par valsts parāda un pašvaldību parādu uzskaites klasifikāciju*. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=112777>(skatīts 14.05.2018)

Statistisko datu avoti:

2. Centrālā statistikas pārvalde, pieejams: <http://www.csb.gov.lv/>
3. Eurostat, pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat>
4. Latvijas Banka, pieejams: <https://statdb.bank.lv/lb/?lang=lv>

Grāmatas, zinātniskie raksti:

5. Adam S. C., Bevan L. D. *Fiscal deficits and growth in developing countries*. United Kingdom: University of Oxford, 2004. 27 p.
6. Afonso A., Jalles J. T. *Economic performance and government size*, European Central Bank, 2011. 44 .
7. Barro R., Robert J. *The Ricardian approach to budget deficits*. *Journal of Economic Perspectives*. 1989. 14 p.
8. Bassetto , M., Kocherlakota, N. *On the irrelevance of government debt when taxes are distortionary*. *Journal of Monetary Economics* vol. 51. 2004 pp. 299–304.
9. Berngeim, Douglas B. *A neoclassical perspective on budget deficits*. 1989 pp. 55-72
10. Biksē V., *Ekonomikas teorijas pamatprincipi*. Rīga: SIA “Izglītības soļi”. 454 lpp.
11. Cecchetti G. S., Mohanty S. M., Zampolli F. *The real effects of debt*. Switzerland: Bank for international settlements, 2011. 34 p.
12. Checherita-Westphal C., Rother P., *The impact of high government debt on economic growth and its channels: An empirical investigation for the euro area*. 2012. pp 1392-1405
13. Chouraquí J.C., Jones B., Montador B.R. *Public Debt in a Medium-term Perspective*. OECD Economics Department Working Papers, No. 30, OECD Publishing. Paris, 1986. pp 52-55
14. Diamond P. *National Debt in Neoclassical Growth Model*. *The American Economic Review*, Volume 55, Issue 5 (December). 1965. pp.1126-1150
15. Hyman D.N. *Public Finance. A contemporary application of theory and policy*. Sixth edition. The Dryden Press. 1999. 462 lpp.
16. IMF and the WB. *Guidelines for Public Debt Management*. International Monetary Fund and The WorldBank. Washington, DC, 2003 pp 5
17. Mikesell J.L. *Fiscal administration : analysis and applications in the public sector* .7th ed. Belmont:Thomson/Wadsworth. 2007. 686 lpp
18. Parlinska M., Sluis E., Wielechowski M., *The euro-zone crisis: Overview and impacts on the agricultural sector*. 2014. pp 67-73.
19. Pelagidis T., Desli E. *Deficits, growth and the current slowdown*. 2004. 12 lpp
20. Pattillo C., Poirson H., Ricci L. *External debt and growth*. Finland: International Monetary Fund, 2002. 49 lpp.
21. Reinhart M. C., Rogoff S. K. *Growth in a time of debt*. Cambridge, 2010. 26 p.

22. **Rosen H.S., Gayer T.** *Public Finance. Eighth edition.* Boston:McGraw-Hill, 2008. 462 lpp.
23. **Semjonova N.** *Valsts parāds: finansiālās drošības novērtējums un optimālās politikas izvēle.* Zinātniskā monogrāfija. Rīga:RTU izdevniecība. 2017. 219 lpp.
24. **Spilioti S., Vamvoukas G.** *The impact of government debt on economic growth: An empirical investigation of the Greek market. // The Journal of Economic Asymetries 12.* 2015. pp 34-40

Interneta resursi

25. **Centrālā Statistikas pārvalde.** *Vispārējās valdības budžeta pārpalikums.* <http://www.csb.gov.lv/notikumi/visparejas-valdibas-budzeta-parpalikums-95-milj-eiro-45890.html> (skatīts 14.05.2018)
26. **Eiropas Investīciju banka.** *Frequently Asked Questions.* Pieejams: <http://www.eib.europa.eu/infocentre/faq/index.htm>(skatīts 14.05.2018)
27. **Finanšu ministrija.** Pieejams: <http://www.fm.gov.lv/lv/aktualitates/jaunumi/budzets/55473-> (skatīts 14.05.2018)
28. **Finanšu ministrija.** *Eiropas Padomes Attīstības banka.* Pieejams: http://www.fm.gov.lv/lv/sadalas/starptautiska_finansu_sadarbiba/starptautiska_finansu_sadarbiba/eiropas_padomes_attistibas_bank/ (skatīts 14.05.2018)
29. **Finanšu ministrija.** *Pasaules Banka.* Pieejams: http://www.fm.gov.lv/lv/sadalas/starptautiska_finansu_sadarbiba/starptautiska_finansu_sadarbiba/pasaules_bank/(skatīts 14.05.2018)
30. **Finanšu ministrija.** *Ziemeļu Investīciju banka.* Pieejams: http://fm.gov.lv/lv/sadalas/starptautiska_finansu_sadarbiba/starptautiska_finansu_sadarbiba/ziemelu_investiciju_bank/(skatīts 14.05.2018)
31. **Fiskālās disciplīnas padome.** *Fiskālās ilgtspējas ziņojums 2017-2037.* Pieejams: <http://fdp.gov.lv/fiskalas-ilgtspejas-zinojums-2017-2037> (skatīts 14.05.2018)
32. **LR Valsts Kase.** *Kas ir valsts parāds?* Pieejams: <https://www.kase.gov.lv/valsts-parada-vadiba/kas-ir-valsts-parads> (skatīts 14.05.2018)
33. **LR Valsts Kase.** *Valsts kredītreitings.* Pieejams: <https://www.kase.gov.lv/valsts-parada-vadiba/kreditreitings> (skatīts 14.05.2018)
34. **Ministru Kabinets.** *Valdība apstiprina Latvijas stabilitātes programmu 2018. – 2021.gadam.* Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/aktualitates/valdiba-apstiprina-latvijas-stabilitates-programmu-2018-2021-gadam> (skatīts 14.05.2018)
35. **Pasaules Banka.** *Getting to Know the World Bank.* Pieejams: https://www.worldbank.org/en/news/feature/2012/07/26/getting_to_know_theworldbank(skatīts 14.05.2018)
36. **Starptautiskais Valūtu fonds.** *The IMF at a Glance.* Pieejams: <http://www.imf.org/external/about.htm>(skatīts 14.05.2018)
37. <https://www.investopedia.com/terms/b/budget-deficit.asp>(skatīts 14.05.2018)
38. <https://lvportals.lv/skaidrojumi/246625-valsts-parads-2012>(skatīts 14.05.2018)
39. <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/rekinot-pec-es-metodem-latvijas-parads-pern-audzis-lidz-401-no-ikp.a275687/> (skatīts 14.05.2018)

PIELIKUMI

1.pielikums. Ekonomiskās izaugsmes lineārās regresijas modelis Nr. 1.

SUMMARY OUTPUT

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0,996491
R Square	0,992994
Adjusted R Square	0,990075
Standard Error	670,7694
Observations	18

ANOVA

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	5	7,65E+08	1,53E+08	340,1802	1,72E-12
Residual	12	5399179	449931,6		
Total	17	7,71E+08			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>
Intercept	60238,66	11284,58	5,33814	0,000177
Neto eksports, milj. eiro	-1,60764	0,225345	-7,13414	1,19E-05
Vispārējais valdības parāda izmaiņas	2317,719	628,6508	3,686815	0,00311
Bezdarba līmenis	-14627,6	7272,755	-2,01129	0,067308
Bruto uzkrājumi, milj. eiro	1,875552	0,448347	4,18326	0,001269
Iedzīvotāju skaits	-0,02417	0,004746	-5,09296	0,000265

2.pielikums. Ekonomiskās izaugsmes lineārās regresijas modelis Nr. 2.

SUMMARY OUTPUT

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0,994947
R Square	0,989919
Adjusted R Square	0,985719
Standard Error	8,05E+08
Observations	18

ANOVA

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	5	7,63E+20	1,53E+20	235,6814	1,52E-11
Residual	12	7,77E+18	6,47E+17		
Total	17	7,71E+20			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>
Intercept	1,09E+11	3,64E+09	30,0063	1,17E-12
Neto eksports, milj. eiro	-1785635	258822,4	-6,89908	1,65E-05
Vispārējais valdības parāda izmaiņas	3,84E+09	6,22E+08	6,169465	4,8E-05
Bezdarba līmenis	2,09E+09	7,58E+09	0,275476	0,787636
Bruto uzkrājumu izmaiņas	4,67E+09	1,6E+09	2,915689	0,012944
Iedzīvotāju skaits	-45065,2	1538,816	-29,2856	1,57E-12

3.pielikums. Ekonomiskās izaugsmes lineārās regresijas modelis Nr. 3.

SUMMARY OUTPUT

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0,990975
R Square	0,982031
Adjusted R Square	0,974543
Standard Error	1,07E+09
Observations	18

ANOVA

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	5	7,57E+20	1,51E+20	131,1601	4,82E-10
Residual	12	1,38E+19	1,15E+18		
Total	17	7,71E+20			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>
Intercept	-2,4E+10	3,22E+10	-0,75079	0,467244
Neto eksports, eiro	-2,548	0,335296	-7,59925	6,34E-06
Vispārējais valdības parāds, eiro	2,089804	0,521082	4,010513	0,001729
Bezdarba līmenis	-4,2E+10	1,63E+10	-2,58312	0,02396
Bruto uzkrājumu izmaiņas	5,65E+09	2,16E+09	2,617001	0,022509
Iedzīvotāju skaits	13427,32	14235,75	0,943211	0,364176

4.pielikums. Ekonomiskās izaugsmes lineārās regresijas modelis Nr. 4.

SUMMARY OUTPUT

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0,990975
R Square	0,982031
Adjusted R Square	0,974543
Standard Error	1074,276
Observations	18

ANOVA

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	5	7,57E+08	1,51E+08	131,1601	4,82E-10
Residual	12	13848832	1154069		
Total	17	7,71E+08			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>
Intercept	-24184,9	32212,36	-0,75079	0,467244
Neto eksports, milj. eiro	-2,548	0,335296	-7,59925	6,34E-06
Vispārējais valdības parāds, milj. eiro	2,089804	0,521082	4,010513	0,001729
Bezdarba līmenis	-42089,6	16294,1	-2,58312	0,02396
Bruto uzkrājumu izmaiņas	5647,697	2158,08	2,617001	0,022509
Iedzīvotāju skaits	0,013427	0,014236	0,943211	0,364176

5.pielikums. Ekonometriskā regresijas modeļa izejas dati

Gads (YEAR)	Reālais IKP milj. eiro (REAL_GDP)	Bezdarba līmenis, (%) (UNEMPLOYMENT)	Neto eksports, milj. eiro (NET_EXPORT)	Valdības parāds, milj. eiro (GOVERNMENT_DEBT)	Iekšzemes bruto uzkrājumi, milj. eiro (GROSS_SAVINGS)	Iedzīvotāju skaits (POPULATION)	Iedzīvotāju skaita izmaiņas (%) (POPULATION_P)
2000	12378,286	14,6	-1142,02	829,164	1545,3	2377383	-1,2
2001	13178,085	14	-1344,84	1032,501	1671,1	2353384	-1,4
2002	14114,129	12,6	-1548,89	1093,362	1867,1	2320956	-0,9
2003	15304,048	11,8	-1904,55	1311,334	2011,4	2299390	-1
2004	16579,724	11,9	-2355,18	1550,782	2224,1	2276520	-1,2
2005	18353,263	10,2	-2815,55	1552,03	2716	2249724	-1
2006	20535,353	7,2	-4389,95	1634,527	2634,1	2227874	-0,9
2007	22578,498	6,2	-5321,45	1817,881	3692,6	2208840	-0,8
2008	21763,659	8	-4409,11	4426,769	4138	2191810	-1,3
2009	18644,439	18	-1575,88	6738,702	5398	2162834	-2
2010	17937,881	19,8	-1731,62	8401,535	4110,9	2120504	-2,2
2011	19082,586	16,5	-2448,17	8662,772	4594,6	2074605	-1,4
2012	19846,895	15,3	-2641,23	9020,046	5011,7	2044813	-1
2013	20368,184	12,1	-2613,85	8892,715	5150,3	2023825	-1,1
2014	20799,972	11,1	-2405,73	9668,547	4980	2001468	-0,8
2015	21364,097	10,1	-2128,92	8953,345	5170	1986096	-0,9
2016	21780,78	9,9	-1891,52	10091,62	5443	1968957	-1
2017	22791,006	8,9	-2624,45	10782,27	5525	1950116	-0,97

Bakalaura darbs „, Latvijas ekonomiskā izaugsme un valdības parāds” izstrādāts LU Biznesa, vadības un ekonomikas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Roberts Kļaviņš __.__.2018.

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: Dr.oec., asoc. prof. Sandra Jēkabsone

_____.__.2018.

Recenzents: Mg. b.v., lektore Līga Leitāne

Darbs iesniegts Studiju centrā __.__.2018.

Dekāna pilnvarotā persona:

Metodiķe Zanda Nilendere _____

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

__.__.2018. Nr. ____.

Komisijas sekretāre: Līga Leitāne / _____ /